

İZMİR'İN İŞGALİ VE AYDIN'DAKİ YANKILARI

Günver GÜNEŞ*

İşgal Öncesi Durum

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkesi hükümleri Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin Osmanlı Devleti'ni parçalamayı öngören bilinen vaatlerini gerçekleştirebilecekleri uygun bir zemin yaratmıştı. Yaşadıkları bölgelerin devletin bütününden kopartılacağını anlayan Türkler ancak örgütlü olduğu takdirde geleceklerinin değişebileceğini düşünüyorlardı.¹ Varlık nedeni "Batı Anadolu Bölgesi'nin Yunan egemenliği altına girmesini önlemek" olan Müdafaa-ı Hukuku Osmâniye Cemiyeti mütarekeden sonra İzmir de kurulan ilk sivil toplum örgütü olmuştur.² Nihayet 12 Mayıs 1919'da müttefikler Venizelos'a Yunanların İzmir'i işgal etmeleri serbestliğini verdiler.³ Karar Paris'ten Türkiye deki Yüksek Komiser Calthorpe'a bildirildi. Venizelos da Paris'ten Yunan Başkomutanı Leonadis Paraskevopulas'a "gayet acele" kaydıyla 10 Mayıs 1919'da çektiği telgrafta işgal için birliklerin gemilere bindirilmesini istemişti.⁴ Aynı gün İstanbul'daki Amerikan Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Bristol ise durumu yerinde görmek üzere İzmir'e gelmiştir.⁵ Calthorpe, 11 Mayıs'ta Paris'ten kendisine gelen yeni talimat uyarınca İstanbul'da Fransız yüksek komiseri M. De France ile İtalyan Yüksek Komiseri Kont Carlo Sforza'ya 12 Mayıs'ta kararı bildirdikten sonra amiral gemisi "Iron Duke" ile 13 Mayıs'ta İzmir limanına geldi. Paris'teki gelişmelere paralel olarak İzmir limanında ABD, İngiliz, Fransız, İtalyan, ve Yunan zırhlılarından oluşan bir müttefik filosu da bulunuyordu.⁶ Amiral Calthorpe, kendi savaş gemisinde Albay Fitzmaurice, Fransız Tümamiral Duvaux, İtalyan kaptan Magliano, Arizona gemisi Kaptanı Albay J. H. Fayton, Averof gemisi kumandanı Albay Mavroudis ile bir toplantı yaptı. Alınan karara göre; Fransızlar Foça'daki Topçu Birliğini, İtalyanlar, Karaburun'u, İngilizler Kösten Adası'nı ve Yunanlar da Sancakkale'yi 14 Mayıs'ta işgal edeceklerdi.⁷ Yine aynı gün 1 nci Yunan Tümeni on sekiz gemi ile Selanik'ten hareket etti. Bu tümenin

* Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Engin Berber; Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Sancağı, Ayraç Yay. Ankara, 1997, s. 167.

² Nail Morali; Mütarekede İzmir Olayları, TTK Yay. Ankara, 1973, s. 29.

³ Yuluğ Tekin Kurat; "Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir'in İşgali Sorunu", VII. Türk Tarih Kongresi, 25-29 Eylül 1970 Bildirileri, Ankara, 1973, s. 848. Rahmi Apak; İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK Yay, Ankara, 1990, s. 13. Sina Akşin; "Paris Barış Konferansının Yunanları İzmir'e Çıkarma Kararı" III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri; Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s. 181.

⁴ Celal Bayar; Ben de Yazdım, c. 6, İstanbul, 1968, s. 1770.

⁵ Zeki Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. 1, TTK Yay, Ankara, 1993, s. 231.

⁶ Gotthard Jaeschke; Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev: Cemal Köprülü), TTK Yay, Ankara, 1991, s. 74. Engin Berber, a.g.e, s. 210-211. Konstantinos Nider, Küçük Asya Harekati, 1919-1920 (çev. Lefter Ksantopoulos) ATASE Arşivi Kütüphanesi Basılmamış Daktilo Metin, Atina, 1928, s. 2-3.

⁷ Selahattin Tansel; Mondros'tan Mudanya'ya, c. 1, MEB, İstanbul, 1991, s. 181.

kumandanlığını “Esaret altında yaşayan kardeşlerimizi kurtarmaya gidiyoruz” diyen Albay Nikolas Zafirios yapmaktaydı.⁸

İzmirli Rumlar ise işgal haberini 13 Mayıs Salı günü öğleden sonra Aya Fotini Kilisesi’nde Mavrudis tarafından okunan Venizelos’un beyannamesiyle öğrenmişlerdi. Venizelos’un İzmir’in işgaline dair beyannamesinde; Yunan hürriyetiyle cins ve mezhep farkı olmadan, eşitlik ve adalet bahşedeceklerini, İzmir’deki etnik unsurlara itimat ve emniyet telkin edilir ve kardeşlik hisleri gösterilirse Yunan millî menfaatlerine mükemmel şekilde hizmet edilmiş olunacağı belirtiliyordu.⁹

14 Mayıs sabahı saat 09.00’da İzmir Valisi İzzet Bey’e 17 nci Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa’ya, saat 11.00’de de Sadrazam Damat Ferit Paşa’ya “ İzmir istihkâmları ile civarı ve müdafaa tertibatını haiz bulunan arazi Mondros Mütarekesi’nin 7’nci maddesi gereğince bugün öğleden sonra 14.00’te İtilaf devletleri tarafından işgal edileceğini” bildiren bir nota verildi.¹⁰ Saat 14.15’te Sadrazam Amiral Richard Webb’e Calthorpe’un talimatına göre hareket edilmesi için İzmir valisine telgraf çektiğini bildirdi.¹¹ Amiral Calthorpe’dan notayı alan Ali Nadir Paşa durumu İstanbul’a bildirerek emirlerini bekledi. Harbiye Nazırı Şakir Paşa’nın; “Amiral Calthorpe’un teklifinin mütareke şartları icabında olduğunu” belirtir yazısı üzerine Ali Nadir Paşa birliklerine, İtilaf devletleri kıtaatının , İzmir Müstahkem Mevkii tahkimatını işgal edeceğini, silahların teslim edilmesini ve işgal sırasında kesinlikle karşı konulmamasını emretmiştir. Calthorpe ile 14 Mayıs günü öğleden sonra görüşen Vali İzzet Bey, Yunan işgalinin Türk halkı üzerinde en kötü şekilde tesir edeceğinden korkuyordu. Calthorpe Valiye gayriresmî olarak müttefikler ne karar alırlarsa alsınlar halkı sakinleştirmek için elinden geleni yapmasını tavsiye etmiş ve bu konuda kendisinden söz almıştır. Vali İzzet, 15 Mayıs tarihli gazetelere -verdiği söz gereğince- sükûnet verici haberler yayımlattı.¹² Calthorpe akşam saat 7’de ikinci bir toplantı yaparak Yunan çıkartmasından Türk makamlarını gece haberdar etmeye karar verdi. Aynı mahiyette notalar valiye ve Kolordu kumandanına akşam saat 10’a doğru verildi.¹³

Kolordu ve Tümen kumandanları gayrimüslimlerden özellikle İtalyanlardan Yunanların işgalini haber almışlarsa da gizli tutmayı yeğlemişlerdir. Üstelik Yunanların İzmir’e katiyen çıkamayacaklarını beyan edip durmuşlardır.¹⁴

Türk idari makamlarına verilen Yunan işgalini bildirir nota şöyleydi:

⁸ Bilge Umar; İzmir’de Yunanların Son Günleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 110

⁹ Nurdoğan Taçalan; Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Milliyet Yayınları Tarih Kitapları Dizisi:4, İstanbul, 1970, s. 216-217.

¹⁰ Sabahattin Selek; Milli Mücadele, I, Ağaoğlu Yay, İstanbul, 1970, s. 96, Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, c. 2, Kısım: I, Ankara, 1994, s. 35.

¹¹ Jaeschke; s. 75.

¹² Apak; s. 13.

¹³ Jaeschke; s. 571.

¹⁴ Apak; s. 13.

1- Mütareke'nin 7'nci maddesine göre müttefik hükûmetler İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesine karar vermişlerdir.

2- Nakledilen askerler 15 Mayıs sabahı saat 8'de İzmir'de olacaklardır. Yunan deniz birlikleri çıkartma hareketine hazırlık yapmak ve sahil tesislerini işgal etmek için saat 7'de karaya çıkacaklardır.

3- Muhtemel üzücü olayları önlemek için Türk birlikleri Punta ve Gümrük'teki kışlalara saat 7'den evvel geri çekilecek ve dışarı çıkmamaları sağlanacaktır.

4- Herhangi bir hadisenin İzmir ve civarında heyecan ve karışıklık yaratacağından dolayı valilik sükûneti muhafaza etmelidir. Hiç kimsenin iç bölgelere alarm haberleri göndermemesi için telgrafhane yarın sabah erkenden İngiliz Deniz Birliği tarafından işgal edilecektir. Türk resmî telgraflarının gönderilmesine mâni olunmayacaktır.

5- Limanda kuvvetli müttefik donanmasının bulunmasının teskin edici bir tesir icra edeceğine inanıyorum.¹⁵

İşgalle Birlikte Gelişen Olaylar

İzmirliiler 14 Mayıs günü işgal söylentilerinin doğrulanmasıyla önce Hükûmet Meydanı'nda daha sonra ise lise binası içerisinde toplanmaya başladılar. Lisede yapılan toplantı da heyecanlı konuşmalardan sonra valiye bir heyet gönderilmesine karar verildi. Vali İzzet Bey'e gönderilen heyet yarım saat sonra döndü. Vali konuşmasında "Bazı bedhahlar, İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlar. Yalandır. Tekzip edilir." diyordu. Oysa bu haberin çıktığı gün Yunan monitörleri İzmir Limanı'na demirlemişlerdi.¹⁶ Hükûmet ve valilik "işgal esnasında sükûnet ve itidalin muhafaza edilmesi ve İtilaf devletlerini gücendirecek hiçbir nümayiş meydan verilmemesini" öğütlemişti. Tekrar Park Kiraathanesinde toplanan halk, memur ve subaylardan oluşan grup, Hükûmetten hiçbir yardım alınamayacağı gibi daha halka işgale itaat etmelerini tavsiye edildiği, eli silah tutan herkesin işgale karşı koyması gerektiği fikrinde birleşmişti. Bu düşünceden hareketle ileride ne Yunanlar ne de diğer yabancı devletlerin işgaline izin vermek için milleti harekete geçirerek, bütün Anadolu'ya yayılacak "Redd-i İlhak Heyeti"nin kurulmasına karar verildi. Bu cemiyet Batı Anadolu'da yayılarak millî cephelerin oluşmasında ve Millî Hareket'in yayılmasında başlıca unsur olmuştur.

Heyet kurulduktan sonra ilk işi; Necati, Haydar Rüştü, Ragıp Nurettin, Reşat ve Halit Beylerin imzası olan bir beyannameyi hazırlamak oldu. Bu

¹⁵ Jaeschke; s. 570-572.

¹⁶ Berber; s. 220. Islahat 14 Mayıs 1335, Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, c. 2 Kısım:1, s. 70. Zeki Ankan; Mütareke Ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922) Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 1989, s. 70.

beyanname çoğaltılarak İzmirliyle dağıtıldı.¹⁷ Ayrıca telgraf yoluyla da bütün Anadolu beyannameden haberdar edildi. Daha esaslı tedbirler almak için halk Yahudi Maşatlığı'nda yapılacak mitinge çağrıldı. Mitinge işgale karşı olan çok sayıda İzmirli katılmıştır. Maşatlık Tepesi'nde büyük ateşler yakılarak, işgale karşı konuşmalar yapıldı. Diğer yandan halktan bazı kimseler Polis Dairesindeki silah deposuna giderek buradaki silah ve cephaneleri aldılar. Oradan askeri hapisaneyeye gidilerek sudan sebeplerle hapsedilmiş aydınlar serbest bırakıldı. Devam eden mitingde; alınan kararları hükûmete bildirecek ve işgal kararını protesto edecek kişilerin oluşturduğu bir heyet seçildi. Gün aydınlanmaya başladığında topluluk yavaş yavaş dağılmaya başlamıştı.¹⁸

15 Mayıs sabahı, şehrin ileri gelenlerinden bir topluluk valinin makam odasında idi. Çoğu, mitingden buraya gelmişti. İşgal yine tartışma konusuydu.

50 metre ilerideki Sarıklı'da durum, vilayet binasındakinden oldukça farklıydı. 14 Mayıs gecesi İzmir'i terk etmeyen subay ve astsubaylar, sayıları 400'ü geçmeyen erlerle birlikte, elleri kolları bağlı işgali bekliyorlardı.

Saat 6 sıralarında İzmir Körfezi girişinde Yunan birliklerini taşıyan gemiler görüldü. 16 taşıma gemisi yanlarındaki muhriplerin eşliğinde hızla Göztepe, Punta (Alsancak) ve Karşıyaka yönüne ilerlemekteydi.

Ali Nadir Paşa'nın aldığı tedbir kolordu kasasındaki paraları Yunanların eline geçmesin diye haziran ayı maaşları olarak subay ve erlere dağıtmak oldu.¹⁹

İşgal birliklerini taşıyan gemiler daha görünmeden, Kordonboyu ve Pasaport dolayları binlerce Rum ve Yunan uyruklular tarafından bayram yerine çevrilmişti. Saat 7.30 sıralarında ilk birlikler karaya çıkarak Punta ve Pasaport karakollarını işgal ettiler. Saat tam 8.55'te Pasaport'a yanaşan Patris ve Atronitos gemilerinden çıkan Efon Alayı karaya çıktı. Temistokles gemisi ise 5 nci Piyade Alayını Punta iskelesine çıkardı. Bunlar Punta'dan ilerleyerek Kadifekale'yi işgal edeceklerdi. Efon Alayı Hrisostomos tarafından takdis edildikten sonra Venizelos'un mesajı okundu. Mesajda; "işgal birliklerinin taşkınlık yapmamaları, İzmir'deki Türk, Yahudi, Ermeni toplumlarıyla Avrupalılara iyi davranılması" isteniyordu.

Saat 10.00 sıralarında, Yarbay Stavriani kumandasındaki Efon Alayı Pasaport'tan Konak Meydanı'na doğru yola çıktı. Efonlar saat kulesini geçip Kemeraltı'nın girişine yöneldikleri sırada Rum milislerin başındaki Teğmen Yani, elindeki Yunan bayrağı ile atından yuvarlandı. Başlarında Hasan

¹⁷ Fahrettin Altay; "İzmir Faciasının Muhakemesi", Belleten.XXIII/89, Ankara, 1959, s. 137.

¹⁸ Kâzım Özalp; Milli Mücadele 1919-1922, TTK Yay, c. 1, Ankara, 1971, s. 5-7.

¹⁹ Nurdoğan Taçalan; s. 239-240. Fahrettin Altay, İzmir Faciasının...",s. 137-138.

Tahsin²⁰ olan birkaç Türk silahlarını ateşlemişlerdi. İlk kurşunu atan Hasan Tahsin paniğe kapılıp geldikleri yöne kaçan Rumları takip etmişse de Yunan Efzon Alayı bir süre sonra toparlanıp makineli tüfek ateşi açtığı sırada şehit edilmiş ve cesedi parçalanmıştır. Sonra namlular Sarıkışla'ya yöneltildi, burası yarım saat boyunca aralıksız makineli tüfek ateşine tutuldu. Yaylım ateş karşısında Kemeraltı'nın girişindeki Türklerin bir bölümü Birinci ve İkinci Beyler, geri kalanlar da tramvay yolunu izleyerek hapishane ve silah depoları yönüne kaçışmaya başladılar. O sırada silah depolarında yağma hâlâ devam etmekteydi. Yetişen Efzon askerleri burada açtıkları ateş sonucu elliye yakın Türk'ü katlettiler, kışlanın bitişiğindeki Giritli Sait Ağa ile Bahri Efendi'nin kahvelerinde ve Askeri Kırcaathane'de bulunan Türklerin çoğu kaçamayarak öldürüldüler ya da ağır şekilde yaralandılar. Türk dükkânlarının toplu hâlde bulunduğu Başoturak mevkiine gelen Yunanlar buradaki dükkânları yağma etmekle kalmayıp sahiplerinin ceplerindeki paraları da zorla aldılar.

Bir başka Yunan kolu da Karataş, Kokaryalı (Güzelyalı), Göztepe yönüne ilerlemişti. Burada yerli Rumlar tarafından mimlenen Türk subaylarının evlerine girilmiş ve subayların ailelerine tecavüzler olmuştu.

Sarıkışla'da ise tam bir şaşkınlık ve karışıklık hüküm sürüyordu. Dakikalardır süren kurşun yağmuru, Ali Nadir Paşa'nın makam odasından sarkıtığı beyaz perdeyle kesildi. Kışladakiler önde Ali Nadir Paşa olmak üzere yavaş yavaş dışarı çıktılar. Yunan subayının Ali Nadir Paşa'yı tokatlamasından cesaret alan Efzonlar ve yerli Rumlar "Zito Venizelos" diye bağırmayan subay ve erleri öldürmeye başladılar.

Saat Kulesi ve deniz kıyısı arasındaki alana getirilen subay ve erlerin üzerinde bulunan paraları, kıymetli eşyaları -silah arama bahanesiyle- gasp edildi Pasaport'a doğru yola çıkarılan 17 nci Kolordunun üzerine yerli Rumlar tarafından taş, tuğla, gibi şeyler atıldığı gibi Rum kızları bile kafile üzerine silah boşaltıyorlardı. Rıhtım üzerinde yatan şehitlerimizin boğazlarından kulaklarına kadar kesilerek "dehşet ve vahşet gösterileri" yapıldı. Anadolu Bankası önünde ve Pasaport İskelesi'nde bulunan Leon Torpidosundan açılan yaylım ateşleri sonucu 17 nci Kolordu 40'a yakın kayıp vermiş bir o kadarı da yaralanmıştır.

Yapılan vahşet İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan savaş gemilerinden olduğu gibi görünmesine rağmen kumandanların tepkisi "sürek avını" izleyen askerlerini içeri sokmaktan ibaretti.

²⁰ Asıl adı Osman Nevres olan Hasan Tahsin ateşli bir Türk milliyetçisidir. Avrupa da casusluk da yapmış olan Hasan Tahsin işgal sırasında İzmir'de özel bir gazete çıkarmakta ve başyazarlığını yapmakta idi. Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk: Nurdoğan Taçalan; a.g.e, s. 124-142, Ziya Kozanoğlu; Anıt Adam Osman Nevres/ Hasan Tahsin, İzmir Gazeteciler Cemiyeti Yay. İzmir 1972.

Bu sırada yağmurun olanca şiddetiyle yağmaya başlaması insan avına çıkan yerli Rumların evlere, kahvelere, gazinolara kaçışmalarını; böylelikle 17 nci Kolordunun geri kalan kısmının öldürülmekten kurtulmasını sağladı. Kafilenin geri kalanı Patris gemisinin hayvan pislikleriyle dolu ambarına indirildi. Daha sonra iki yüz kadar Mekteb-i Sultani talebesi mekteplerinden zorla alınarak hakaret ve işkenceyle Patris gemisinin ambarına getirildi.

İngilizlerin işgali altındaki postanede telgrafçılar ölümü göze alarak gizlice birkaç merkeze şu telgrafı çektiler: “İzmir Yunanlar tarafından işgal olundu. Şehirde katliam bütün şiddetiyle devam ediyor. Kan gövdeyi götürüyor. Hamiyetli olan, Allah'ını, dinini seven vatan ordusuna imdat etsin”

Sarıklı'daki olaylar valilik binasında da tekrarlanıyordu. İki yönden kurşun yağmuruna tutulan valilik binasında Vali İzzet Bey ve Maşatlık mitinginden sonra gelen heyet mensupları bulunuyordu. Bulunan iki yatak çarşafı binadan sarkıtılarak ateşkes istendi. Vali İzzet Bey'in makamına çıkan Efon askerleri valiye iyi davranmalarına rağmen diğerlerini süngü ve dipçik darbeleriyle Pasaport'a doğru götürmeye başladılar. Vali İzzet Bey, Jandarma Kumandanı ve diğerleri elleri havada “Zito Venizelos” diye bağırarak yürüyorlardı. Tuzla Müdürlüğü önünde Vali İzzet ve oğlu bir arabaya bindirilerek -Yunan Subayı tarafından- götürülüyordu. Kafilenin geri kalanı Gümrük'e varınca bölük bölük ayrılarak aradaki Anadolu Bankası deposuna, Zahire Borsası binasına ve boş dükkânlara dolduruldu.²¹

15 Mayıs 1919'da Yunanların İzmir'i işgali sırasında pasaport iskelesi civarında başlayan olaylar kısa sürede şehirde Yunanların Türkleri tacize, hakarete hatta mezalime varacak eylemlere yöneltmiştir.²²

İşgal günü ve onu izleyen günlerde, İzmir'in belli başlı Hristiyan aileleri, gözlerinin önünde işlenen cinayetler karşısında ellerinden geldiği ölçüde katliamı durdurmaya çalışmışlardır. İzmir'de uzun yıllar boyunca Rumlarla bir arada yaşayan Hristiyan aileler, onları çok yakından tanıdıkları için, Avrupa'dakiler gibi Yunan hayranı değillerdi. Üstelik Ege'nin Yunanlar tarafından işgal edilmesinden dolayı, kişisel çıkarlarının bozulacağı kaygısı içindeydiler.

16 Mayıs sabahı, hâlâ Konak Meydanı'nda, Gümrük'te, Pasaport dolaylarında Türk ölüleri yerlerde yatmaktaydı. Millet Hastanesi'nin morgu ile onun hemen yanındaki Cemal Paşa Konağı'nın bodrumu, ağız ağıza cesetle doluydu. Yakınlarını kaybedenler, sabahın erken saatlerinden itibaren bu iki binaya akın ettiler.

İşgal Türklüğün onurunu kıran pek çok faciayla günlerce devam etmiş, yerli Rumların desteği ile katliam hareketine dönüşmüştür. İşgal gününde

²¹ Taçalan; s. 245-257.

²² Bülent Çukurova; “15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 111, Sayı 8, Mart 1987, s. 461-471.

ölen ve yaralananların sayısı beş bini bulmuştu.²³ Hürriyet ve İtilafçı Emin Süreyya'nın 16 Mayıs 1919 tarihli İslahat gazetesinde iri harflerle şu başlık yer alıyordu:

El Ceza ü Min Cinsü'l Amel

Bu Arapça bir atasözüydü ve “Yapılan işlerin kötülüğüne göre cezasını çekiyoruz.” anlamına geliyordu. Emin Süreyya böyle bir günde bile partacılık yaparak İzmir'in işgali sırasında geçen olayların, daha önce İttihat ve Terakki'nin yaptıklarının sonucu olarak meydana geldiğini ileri sürüyordu.²⁴ 16 Mayıs günü akşamı gemilerde ve depolarda tutuklanan memurlarla İzmirliilerin bir kısmı ve Sultani öğrencileri salıverildiler. 18 Mayıs sabahı Türk subaylarıyla erler kısa bir süreliğine serbest bırakıldıysalar da daha sonra Yunanlar tarafından bir gemiye doldurularak Mudanya'ya götürüldüler.²⁵

İzmir faciası hükümet çevrelerinde fazla bir hassasiyet ve endişe yaratmış görünmüyordu. Dâhiliye Nazırı Vekili Mehmet Ali Bey işgalden iki gün sonra verdiği demeçte çok iyimser davranıyor ve hatta İzmir'de meydana gelen olaylardan hükümetin resmen haberdar olmadığını ve İzmir'de meydana gelen olayları rivayet kabul edip “Ehemmiyet atfedilmemelidir.” diyebiliyordu.

İşgali takip eden günlerde hükümetin acele olarak aldığı tedbir, Batı Anadolu'da güvenliği sağlamak için -tıpkı Karadeniz sahillerinde olduğu gibi- Jandarma kadrosunu takviye etmekten ibaretti.²⁶

İstanbul'da halk arasında teessür ve heyecan çok büyüktü. 17 Mayıs'ta Darülfünun Konferans Salonu gençlerin bazı gösterilerine sahne oldu. 19 Mayıs'ta Fatih Belediye Dairesi önünde bir miting düzenlendi. Bir taraftan ulema muhtıralar veriyor, diğer yandan şehremaneti protestolar yağdırıyordu. 23 Mayıs günü de Sultanahmet Meydanı'nda muazzam bir miting düzenlendi. Bir hafta müdahale, sonra yine aynı yerde ikinci bir miting aynı şevk ve heyecanla yapıldı.²⁷

İşgali izleyen günlerde ülke içinde giderek yoğunlaşan protesto hareketlerine girişildi. İstanbul'daki işgal güçleri kumandanlıklarına, Osmanlı

²³ Yunanların İzmir'i işgalinde yaratmış oldukları tahribat , öldürme ve yaralama olayları ile ilgili bk. İzmir'in Yunanlar Tarafından İşgaline Müteallik olarak Makamat-ı Askeriyeden Mevrut Raporlar, Dersaadet 1335, İzmir'in Yunanlar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Kumandanlığının Ve Osmanlı Komisyonunu Reisinin Raporları, Dersaadet 1335; Yunan Fecâiine Müteallik Aydın Vilayetinin Beynelmilel Tahkik Heyetine Verilmek Üzere Topladığı Vesaik-i Resmîyeye Müteallik Hulusa , Dersaadet 1335. Mustafa Turan; Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, 15 Mayıs 1919-8 Eylül 1922, Ankara, 2000.

²⁴ Arıkan; s. 76.

²⁵ Taçalan; s. 265-267.

²⁶ Gökbilgin; c. 1, s. 90.

²⁷ a.g.e, s. 89-90.

sarayına ve hükûmetine ülkenin her yanından ve bu arada halkın tepkilerini dile getiren -özellikle çeşitli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerince- telgraflar çekildi. Bu telgraflarda işgale karşı koymak için ulusun her yolla kendini savunacağı dile getiriliyordu.

İzmir'in işgali olayı Anadolu halkı üzerinde bütünleşme ve kenetlenme bakımından olumlu bir etki yaratmıştır. İşte bütün bunlar göz önünde tutulmuş olsa gerekir ki, yabancı basında çeşitli zamanlarda çıkmış olan yazılarda "Anadolu Direnişi"nin oluşma nedeni olarak İzmir'in işgali gösterilmiştir.

Yunan İşgali Öncesi Aydın: Sosyoekonomik Göstergeler

Yunanistan'ın işgal siyaseti belli bir plan dahilinde yürütülmüştür. Bir yandan Uluslar arası konferanslarda ileri sürdüğü iddialar ile Avrupa devletlerini yanına alan Yunanistan, Osmanlı Devleti içindeki Rumları teşkilatlandırmaya çalışıyor ve Anadolu'da ciddi bir iskân siyaseti izliyordu. Yunan işgal siyasetindeki metot ise iddialarını kuvvetlendirmek ve Rum iskânını sağlamak amacıyla Türk halkının imhası ve göçe zorlanması olmuştur. Amaçlarını gerçekleştirmek için yerli Rumlar aracılığı ile işgalden çok önceleri başlamış olan Yunan siyaseti işgalden sonra da yoğunlaşarak devam etmiştir. Paris Konferansında İzmir'in Yunanlara işgal ettirilmesi kararının verilmesinde Rum Patrikhanesinin tahrif edilmiş nüfus istatistiklerinin önemli rolü olmuştur. Yunanistan ilhakı haklı göstermek amacıyla hukuki dayanak olarak Aydın vilayetindeki Rumların Türklere fazla olduğunu iddia etmekteydi. İtilaf devletleri Aydın vilayetindeki nüfus istatistiklerini incelemedikleri gibi bölgede yabancı unsurların konuyla ilgili yazılarına da önem vermemişlerdir.

Aydın'ın Yunan işgali öncesi nüfus yapısı kozmopolit bir yapı göstermesine karşın, şehrin nüfusça en kalabalık unsuru Müslüman Türkler olmuştur. Bu durum tüm XIX. yüzyıl boyunca devam ettiği gibi, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde de tablo değişmemiştir. Aydın sancağında Türklere sonra sırasıyla Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ile daha çok İngiliz, Amerikalı ve İtalyan uyruklulardan oluşan yabancılar yer alıyordu. Vital Cuinet bile 1891 yılında Aydın sancağı nüfusunu belirtirken Türk nüfusu 185.898, Rum nüfusu ise 16.907 olarak kaydetmiştir.²⁸ Aydın, yabancı gözlemcilerin ifadesiyle tam bir Türk şehri idi. Ancak Türkler nüfus yoğunluğuna paralel olarak Aydın sancağının zenginliklerinden yeteri kadar pay sahibi olamamışlardır. Ticaret, sanayi, esnafılık, bahçıvanlık, gibi gelir getirecek bütün işler gayrimüslimlerin elindeydi.²⁹ Mütareke döneminde sancaktaki Türk nüfusta eksilme ve artma olmadığı, buna karşın adalardan girip çıkan Rumların zaman zaman nüfus dengelerini özellikle kıyı şeridinde değiştirdiğini görmekteyiz. Böyle olmakla

²⁸ Vital Cuinet, La Turquie D'Asie, c. 1, Paris, 1894, s. 581.

²⁹ Zeki Mesut Alsan'ın XX. yüzyıl başlarında Aydın'daki çocukluk günlerini anlattığı anılarında bu çarpıklığı tüm çıplaklığıyla aktarmaktadır. Bk. Zeki Mesut Alsan, Mustafa'nın Romanı Memleket Çocuğu, Vadi Yayınları, Ankara, 2002.

beraber sancaktaki Rum nüfusu hiçbir tarihte Türklerden fazla olmamıştır. 1918 yılı Aydın'ı dönemin istatistiklerinin verdiği bilgiler çerçevesinde şöyle bir tablo ile karşımıza çıkmaktadır.

Aydın sancağında hükûmetin denetiminde olup vergiye tabi olmayan binaları gözden geçirdiğimizde şu rakamlarla karşılaşıyoruz: Aydın sancağında bulunan 14 hükûmet konağından 5'i Aydın kazasında 4'ü Nazilli Kazasında, 2'si Bozdoğan Kazasında yer almaktadır. Çine, Söke ve Karacasu'da da birer hükûmet konağı bulunuyordu. Sancaktaki 8 kışladan yarısı Söke'de diğer dördü de Aydın, Karacasu, Bozdoğan ve Çine de mevcuttu. Aydın sancağında ayrıca 10 Jandarma Karakolhanesi, 6 Polis Karakolhanesi, 11 Belediye Dairesi, 3 Hastane, 7 Posta ve Telgrafhane, 5 Gazhane, 5 Cepanelik, 1 Ziraat Bankası, 1 Duyun-i Umumiye İdaresi, 3 Hapishane, vergiden muaf hükûmet binalarıydı.³⁰

Aydın sancağında yaşayan cemaatlere ait ibadet yeri ve mekteplerde dağılım şu şekildeydi: Tüm Aydın sancağında 510 Cami bulunurken, bunlardan 182'si Aydın kazasında 120'si Nazilli'de 84'ü Çine'de , 50'si Bozdoğan'da, 50'si Söke'de 24'ü de Karacasu da İslam cemaatinin ibadetlerini yerine getirmesi için faaliyet gösteriyordu. Aydın sancağında ayrıca 88'i Aydın kazası, 33'ü Karacasu, 24'ü Çine 10'u Nazilli ve 2'si Söke olmak üzere toplam 157 mescit, 7'si Aydın kazası 30'u Nazilli, 4'ü Karacasu, 10'u Bozdoğan, 4'ü Çine, yine 4 tanesi Söke'de bulunan 59 medrese, 16 tekke, 31 ziyaretgâh tespit edilmiştir. Sancakta yer alan tekkelerin yarısının Nazilli'de, ziyaretgâhların da neredeyse tamamının Nazilli ve Karacasu'da yer alması ilginç bir kayıt olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹

Musevi Cemaatine ait olmak üzere Aydın kazasında 2, Nazilli Kazasında 1 sinagog bulunuyordu. Hristiyan Cemaatin ibadet ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da Aydın kazasında 16 kilise, 2 manastır, Nazilli Kazasında 3 kilise, Karacasu ve Bozdoğan Kazasında 1'er kilise faaliyet gösterirken, Rum nüfusunun daha kalabalık olduğu Söke ve çevresinde 24 kilisenin varlığından haberdar olmamız bizim için fazla sürpriz olmadı. Söke'de kiliselerin dışında 17 adet manastır da Hristiyan Cemaatinin kullanımındaydı. Hristiyanlara ait tek ziyaretgâh Karacasu'da kaydedilmiştir.

Aydın sancağında eğitim durumuna gelecek olursak, sancakta tek sultani mektep Aydın kazasında faaliyet gösteriyordu. Sultani Mektebi bugünkü lise ve dengi okul ayarında değerlendirebiliriz. Aydın sancağında ilkokul düzeyinde eğitim ve öğretim veren İslamlara ait iptidai mektep sayısı 251 idi. Bunların 213'ü erkek 38'i kızlara ait okullardı. Bu okulların kazalara dağılımı da şu şekildeydi: İptidai erkek okulları Aydın kazası 45, kız okulları 29; Nazilli kazası erkek okulları 139, kız okulları 5; Karacasu kazası erkek okulları 20 , kız okulları 2 ; Bozdoğan Kazasında da 47 erkek iptidai okulu

³⁰ İzmir ve Çevresi Resmî, Özel Binalar İstatistiği; 1918, (Yayına Haz: Erkan Serçe), Akademi Kitabevi, İzmir 1998, s. 5.

³¹ a.g.e.; s. 6-7.

bulunurken , kız iptidai okulu kazada mevcut değildi. Çine'de 11 erkek iptidai mektebi , 1 kız iptidai mektebi eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütüyordu. İptidai mektebin bir üstü eğitim veren ve ortaokul düzeyinde bulunan tali mekteplerden Aydın sancağında erkeklere mahsus Nazilli, Karacasu ve Söke kazalarında üç mektebin bulunuşu dikkat çekicidir. Aydın sancağında bu istatistiğe göre 1918 yılında Sanayi Mektebi, Dar-ül Eytam, Dar-ül Muallimin gibi eğitim kurumlarıyla birlikte , hiçbir kazasında kütüphane bulunmuyordu.³²

Musevi cemaatinin biri Aydın kazasında, diğeri Nazilli'de olmak üzere erkek öğrencilere mahsus ilkokulları eğitim-öğretim faaliyetini yürütürken, Hristiyan cemaati (Rum-Ermeni-Latin dahil) Aydın sancağında 22 erkek, 4 tane de kız okuluna sahipti. Bu okulların 10 erkek, bir kız okulu Aydın kazasında, 8 erkek, 2 kız okulu Söke'de yer alırken , Nazilli'de 3 erkek, 1 kız, Karacasu da 1 erkek okulu bulunuyordu. Bozdoğan ve Çine'de Hristiyanlara ait eğitim ve öğretim kurumu yoktu.

Aydın sancağında ahalinin tasarrufunda olup vergiye tabi olan binalarda hane sayısı kazalara göre şöyle sıralanmıştır:³³

	İslam	Musevi	Ermeni	Rum	Ecnebi	Toplam
Aydın kazası	16.666	100	56	2063		18.885
Nazilli Kazası	12.149	43	123	985		13.300
Karacasu Kazası	6623			47		6670
Bozdoğan Kazası	6785			10		6795
Çine Kazası	382			79		461
Söke kazası	4671		13	3445	16	8145
Toplam	47.276	143	192	6629	16	54.256

Aydın sancağı ticari yoğunluğuna rağmen konaklama yapılabilecek otel ve ferhane sayısı itibarıyla vilayette en düşük orana sahip sancaktı. Tüm Aydın sancağında otel sayısı 38 idi. Bu rakam İzmir de 227, Manisa'da 337, Denizli'de 421 olarak kayıtlara geçmiştir. Kazalar itibarıyla Aydın kazasında

³² a.g.e.; s. 7.

³³ a.g.e.; s. 8.

2'si İslam cemaatinin, 1'i Musevilerin 2'si Rumların olmak üzere toplam 5. Söke kazasında 19'u İslam cemaatine, 6'sı Rumlara ait olmak üzere toplam 25 otel ve ferhane mevcuttu. Diğerleri hepsi İslamlara ait olan 6 tanesi Karacasu'da, 1'i Çine'de 1'i de Nazilli'de olmak üzere 8 otel daha bu kazalar genelinde faaliyet gösteriyordu. Fakir Yahudilerin barınma yeri olan Yahudihanelerden de biri Aydın kazası diğeri Söke'de olmak üzere iki tane yer almaktaydı. Aydın sancağı dahilinde hiç Rumhane bulunmuyordu.

Aydın sancağında 1918 yılında toplam 136 han, 920 mağaza, 164 depo, 47 yazıhane, 624 kahvehane, 1 gazino, 69 meyhane, 6 sinema ,7 eczane, 6419 dükkân, 9 lokanta, 248 fırın, 15 hamam, 3 ılıca, 11 sabunhane, 109 yağhane, 58 debbağhane, 3 salhane, 5 çamaşırhane, 26 rakı fabrikası, 16 un fabrikası, 1 makarna fabrikası, 7 helva fabrikası, 303 dokuma imalathanesi, 1 demir fabrikası, 1 meyan kökü fabrikası, 39 kiremithane, 307 su değirmeni, 1931 hayvan damı, 12 lonca, 598 samanlık, 175 sebze bahçesi, 1119 kule, 1022 arsa istatistik kayıtlarında yer almıştır.³⁴

Yukarıda sözünü ettiğimiz 136 handan 110'u İslamlara aitti. Rumlara ait olan yalnızca 33 han bulunuyordu. Aydın kazası 58 han ile sancakta en fazla han bulunan kazasıydı. Aydın kazasını 26 han ile Nazilli 22 han ile Söke izliyordu. Mağaza sayısı açısından da Aydın sancağı genelinde İslam ve Rumların ağırlığı söz konusudur. Sancakta İslamlara ait 464, Rumlara ait 437 mağaza çalışıyordu. Dikkati çeken ilginç rakamlardan birisi de sinema sayısı ile ilgilidir. Aydın vilayetinde 1918 yılında toplam 27 sinemadan 20 si İzmir'de 6'sı Aydın sancağında faaliyet gösteriyordu. Aydın vilayetinde İzmir den sonra en canlı sinema yaşamı Aydın'da bulunuyordu. Musevilere ait Aydın kazasında 1, , Rumlara ait 1, Söke'de Rumlara ait 2 olmak üzere Aydın sancağında 5'i Rumlara 1'i de Musevilere ait olan 6 sinema mevcuttu. İslam ahalinin tek eğlence yeri konumunda bulunan kahvehaneler de Aydın sancağında oldukça yaygındı. Aydın kazasında 367'si İslamlara, 61'i Rumlara, 2'si Musevilere, 1'i de Ermenilere ait olmak üzere toplam 434 kahvehane bulunurken, bu rakam Nazilli'de 112, Karacasu'da 50, Söke'de ise 31 idi.

Meyhane işletmecilerinin ise çoğunluğu Rumlardan müteşekkildi. Aydın sancağındaki 69 meyhaneden 63'ü Rumlar tarafından çalıştırılıyordu. Türklere ait yalnızca 6 meyhane mevcuttu. Söke 29 meyhane ile Aydın sancağında en fazla meyhanenin bulunduğu kaza idi. Onu 24 meyhane ile Aydın, 15 meyhane ile Nazilli, 1 meyhane ile Karacasu izliyordu. Aydın sancağındaki 9 lokantadan da 4'ü Aydın kazasında 3'ü Nazilli kazasında , 2'si de Karacasu kazasında faaliyet göstermekteydi. Aydın kazasındaki 4 lokantadan 3'ünün işletmecisi Rumlardı. Aydın sancağında mevcut 248 fırından 167'si Türklere, 78'i Rumlara 2'si Ermenilere, 1'i de Musevilere aitti. Kazalar itibarıyla fırın sayısını değerlendirmek gerekirse. Aydın'da 99, Söke'de 74, Nazilli'de 44, Karacasu'da 24, Bozdoğan'da da 7 fırın

³⁴ a.g.e.; s. 8-42.

çalışmaktaydı. Aydın sancağındaki 11 Sabunhaneden 6'sı Türkler 4'ü Rumlar, 1'i de Ermeniler tarafından işletilmekteydi. Sancaktaki 109 yağhaneden 60'ı Aydın kazasında, 25'i Söke kazasında, 20'si Çine, 4'ü de Nazilli kazasında faaliyet gösteriyordu. Türklerden sonra bu alanda 22 işletmeyle Ermeniler geliyordu. Sancak genelinde 16 Rum yağhanesi çalışmaktaydı. 1918 yılında Aydın sancağında mevcut 58 debbağhaneden 51'i Türklere 7'si de Rumlara ait bulunuyordu. Aydın'da 37 ,Karacasu'da 10, Nazilli'de 5, Bozdoğan ve Söke'de 3'er Debbağhane çalışır durumdaydı. Sancakta biri Aydın'da, diğerleri Karacasu ve Bozdoğan'da olmak üzere üç tane de salhane bulunuyordu. Bunların hepsinin işletmecisi. Türklerdi. Rakı imalathanesi sayısında da Aydın sancağı İzmir ile yarışır vaziyetteydi. Bölgede bulunan 26 rakı fabrikasından 25'i Rumlarındı. Türklere ait tek rakı imalathanesi Aydın kazasında yer alıyordu. Söke kazası 16 rakı imalathanesiyle başı çekiyordu.

Aydın sancağındaki 16 un fabrikasından 10 tanesi Türkler tarafından işletilirken, 6 tanesi Rumlar tarafından çalıştırılıyordu. Un fabrikalarının kazalara dağılımı da şöyleydi. Nazilli 9, Söke 5, Aydın 1, Çine 1 nci Sancaktaki tek makarna fabrikası Rumlara aitti ve Aydın'da faaliyet gösteriyordu. Tamamı Nazilli'de olmak üzere helva fabrikası sayısı da 7 idi. Bunların 5'i Türklere, ikisi de Rumlara aitti. 303 dokuma imalathanesinin de hepsi Karacasu'da görülüyordu. Aydın'da Rumlara ait 1 demir fabrikası yanında, 35'i Türklere ait olmak üzere toplam 39 kiremithane faaliyet hâlindeydi. Bu kiremithanelerden 20'si Aydın'da 9'u Söke'de, 6'sı Bozdoğan'da, 22 si Karacasu'da diğer ikisi de Çine'de bulunuyordu. Sancaktaki 307 su değirmeninden 262'si Türkler tarafından, 45'i Rumlar tarafından işletiliyordu. Kazalar içinde en fazla su değirmeni 78 değirmen ile Aydın'daydı. Aydın'ı 72 su değirmeni ile Çine, 59 su değirmeni ile Bozdoğan, 43 su değirmeni ile Karacasu, 42 su değirmeni ile Söke, 13 su değirmeni ile Nazilli izliyordu.³⁵

İzmir ve Çevresi 1917 Senesi Nüfus İstatistiği 1918 yılında Aydın vilayeti İstatistik Müdüriyeti tarafından 1333 Senesi Tevellüdat ve Vefeyat başlığı ile yayımlanmıştır. Bu istatistik Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı içerisinde 19-10/1-26 da kayıtlı olduğu gibi, İzmir Millî Kütüphanede de bir nüshası bulunmaktadır. Otuz sayfadan oluşan istatistikte Aydın vilayetinde 1917 yılında ilk on ay zarfında meydana gelen nüfus hareketlerini ele almaktadır. İstatistikte Aydın vilayetinde 1917 yılında ilk on ay zarfında meydana gelen doğum ve ölüm sayıları, ölüm nedenleri, bunların vilayet dahilinde yaşayan etnik ve dini guruplara dağılımı genel nüfusa oranı cetvel ve grafikler hâlinde gösterilmektedir. İstatistiğin asıl ilginç yönü 1917 yılında yapıldığı bilinen, ancak bazı kaba rakamları dışında tamamı bugüne kadar meçhul kalmış olan Aydın vilayeti içerisinde Aydın sancağının Aydın kazası, Nazilli, Söke, Karacasu, Bozdoğan, Çine ile ilgili nüfus sayımına ait sonuçları ayrıntılı olarak vermesidir.

³⁵ Genel bir değerlendirme için bk:Günver Güneş, Aydın Vilayet İstatistiklerine Göre 1917-1918 Yıllarında Aydın Sancağı, Aydın Kültür Ve Sanat Dergisi,Yıl: 4, Sayı 23, Temmuz 2003, s. 22-26.

Birinci Dünya Savaşı içerisinde Aydın sancağı nüfus ve sosyal yapı olarak büyük bir değişim geçirmiştir. Batı Anadolu sahillerinde adalara yakın yerleşim bölgelerinde yaşayan Rum ahali adalara veya iç bölgelere göç etmiş ya da göç ettirilmiştir. Aydın sancağının demografik yapısını ortaya koyacak olan bu istatistiğin emperyalizmin 1918-1919 yılları itibarıyla oyun alanı içerisine giren Menderes Havzasıyla ilgili değerlendirmeleri daha enteresan bir hâle getireceği düşüncesindeyim.

1333 Senesi Tevellüdat ve Vefayat İstatistiğinde 1917 yılının ilk on ayına ait Aydın sancağı ile ilgili nüfus verilerini elde etmekteyiz. Bu istatistiğe göre 1917 yılında Aydın sancağında Türk nüfus 117.139'u erkek 122.401'i kadın olmak üzere toplam 239.540 idi. Türk nüfusu 16.602 erkek 16.136'sı kadın 32.738 kişi ile Rumlar izliyordu. Rumlardan sonra Aydın sancağında en kalabalık Cemaat Musevilerdi. Aydın sancağında 1917 yılında toplam Musevi nüfusu 4214 kişiden oluşuyordu. Bu nüfusun 2128'i erkek 2086'sı kadındı. Aydın sancağında sözü edilen tarihte 945 nüfusa sahip Ermeni Cemaatinin varlığı da söz konusudur. Çeşitli milletlere mensup olan 194 kişi de Aydın sancağı dahilinde 1917 yılında yaşamlarını sürdürmekteydi. Aydın sancağının Türk, Rum, Musevi, Ermeni ve diğer unsurlarıyla 1917 yılındaki toplam nüfusu 277.621 idi. Bu rakam Aydın vilayetinde ancak Denizli Sancağından fazla bir nüfus göstermektedir. Rakamlara dikkat edildiğinde Türk nüfus içerisinde yaklaşık erkek nüfusunun kadınlara oranla 5 bin kadar gerilediği hemen fark edilecektir. Bu durum Birinci Dünya Savaşı'nın devam etmesi ve erkek nüfusun askere gitmiş olmasıyla açıklanabilir. Buna paralel olarak da Rum-Musevi-Ermeni nüfusunda erkek nüfusu kadınlara oranla fazla vermiştir.1917 yılında nüfus dağılımını kazalara yayacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:³⁶

Aydın Kazası 1917 Yılı Nüfusu		
	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	83.916	82.204
Rum	13.086	13.133
Musevi	3.681	3.616
Ermeni	274	269
Diğer Milletler	64	64
Toplam	101.011	99.176

³⁶ İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği; 1917, (Yayına Hazırlayan:Erkan Serçe), Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, s. 6-7.

Nazilli Kazası 1917 Yılı Nüfusu		
	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	50.418	50.038
Rum	2443	2439
Musevi	457	450
Ermeni	530	529
Diğer Milletler	115	115
Toplam	53.936	53.572

Söke Kazası 1917 Yılı Nüfusu		
	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	21.765	21.639
Rum	15.162	16.061
Musevi	43	70
Ermeni	139	138
Diğer Milletler	16	
Toplam	38.046	37.908

Bozdoğan Kazası 1917 Yılı Nüfusu		
	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	33.394	32.720
Rum	253	251
Musevi	6	6
Ermeni	12	12
Diğer Milletler		
Toplam	33.565	32.898

Çine Kazası 1917 Yılı Nüfusu		
	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	32.241	31.773
Rum	712	719
Musevi		
Ermeni		
Diğer Milletler		
Toplam	32.953	32.492

Karacasu Kazası 1917 Yılı Nüfusu		
	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	17.897	17.288
Rum	187	173
Musevi		
Ermeni		
Diğer Milletler		
Toplam	18.084	17.461

Aydın sancağı Mütareke ve Yunan işgali öncesi 240.000'e yaklaşan nüfusuyla Türk çoğunluğa sahiptir. Sancağın hiçbir kazasında gayrimüslimler özellikle Rum nüfus Türk nüfusa oranla çoğunluk olmamıştır. Rumların en yoğun bulunduğu Söke kazasında bile bu istatistiğe göre Türklerden 6500 nüfus geride olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşın Çine, Karacasu, Bozdoğan, Nazilli gibi kazalarda Türk nüfusunun ezici bir üstünlüğü söz konusudur. Sancakta 1917 yılında genel nüfus içerisinde gayrimüslimlerin sayısı 37 bin kadardır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Aydın vilayeti üzerinde büyük emeller besleyen Yunanların tarihi ve demografik isteklerini iştahlandırarak Rum nüfus üzerinde dikkat çekici bir durum da özellikle Yunan adalarından Söke ve Kuşadası'na yoğunlaşmış olan göç dalgası şüphesiz Söke'deki Rum yerleşiminin genişlemesine ve Rum nüfusunun artışına neden olacaktır. Bu nedenledir ki Aydın sancağında sancak merkezi Aydın'dan bile daha fazla Rum nüfus Söke'de ortaya çıkmıştır. 1918 yılı sonlarında pek çok Ayvalık Rum göçmeni güvenlik gerekçesiyle Aydın'a gönderilmiştir. Rum göçmenler Aydın'da Müdafaa-i Millîye Cemiyeti tarafından karşılanmıştır. Rum göçmenlerin beslenme ve barınma ihtiyaçları da bu cemiyet tarafından temin edilmişti.³⁷

³⁷ Anadolu; 29 Teşrin-i Sani 1334.

Aydın sancağında 1917 yılı itibarıyla İzmir sancağından sonra en fazla Musevi nüfusu barındırmaktadır. Aydın vilayeti genelinde 37 bin nüfusa sahip bulunan Musevilerin 4 bini Aydın sancağında yaşıyordu. Bunların da büyük çoğunluğu (yaklaşık 3600 kişi) Aydın kazasında bulunuyordu.

1917 yılı istatistiğinde dikkati çeken unsurlardan biri de tüm Aydın vilayeti dahilinde en fazla ölüm oranının Aydın kazasında görülmüş olmasıdır. 1917 yılının ilk on ayında 3439 kişinin yaşamını yitirmesi akıllara bulaşıcı hastalık (veba gibi) tabii afet, yangın, sel ve depremleri getirmekte dolayısıyla da bu yoğun ölümlerin genel nüfusa oranı 2,17 gibi yüksek oranlara çıkmaktadır. Aydın sancağında 1917 yılında doğum olayları da 0,88'lerde kalmıştır.

1917 yılı başlarındaki nüfus verileriyle on ay sonra tespit edilen rakamları karşılaştırdığımızda Aydın sancağında yer alan kazalarda 500 ile 2000 arasında nüfus azalması dikkat çekecektir. Aydın kazasının nüfusu 111.011 den 99.176'ya gerilerken, Nazilli 53.963'den 53.572'ye, Söke 38.46'dan 37.878'e düşmüştür. Buna karşın örneğin Söke kazasında Rum nüfusu 15.162'den 16.016'ya fırlamıştır. Türk nüfusu ise bu kazada yaklaşık 120 nüfus kadar azalmıştır. Türk nüfusun savaş nedeniyle kaybı hemen Aydın sancağındaki tüm kazalarda kendini göstermiştir. Örneğin Aydın kazasında 83.916'dan 82.204'e gerileyen Türk nüfusu Nazilli'de 50.418'den , 50.038'e Söke'de 21.765'ten 21.639'a Bozdoğan'da, 33.394'ten 32.720'ye, Çine'de 32.953'ten 32.492'ye, Karacasu'da 13.084'ten 17.461'e düşmüştür. İslam (Türk) nüfus içerisinde özellikle erkek sayısının gözle görülür bir şekilde kadın oranına göre azaldığı hemen dikkati çekmektedir. 1917 yılı başlarında 42.268 olan Aydın kazasındaki erkek sayısı 1917 yılı sonlarında 40.455'e gerilemiştir. Diğer kazalarda da benzer durumlar söz konusudur. Erkek nüfus Nazilli'de 24.005'ten 23.605'e, Söke'de 10.615'ten 10.393'e Bozdoğan'da 15.879'dan 15.359'a, Çine'de 15.414'ten 14.917'ye, Karacasu'da 9516'dan 8949'a kadar azalmış ve ciddi sayılabilecek bir tablo ortaya çıkarmıştır.

Aydın sancağı Osmanlı Devleti'nin diğer idari birimleri gibi Mütareke ve işgal döneminde çok istikrarlı bir yönetime sahip değildi. Peş peşe gelip giden mutasarrıflar istikrarsızlığın başlıca sebebi idi. Aydın'ın onlarca yıl çözüm bulunamamış sosyal ve ekonomik sorunlarına kısa süren görevleri boyunca Aydın'a atanmış olan mutasarrıflar elbette vâkıf olamayacaklardı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Reşat Bey ve Haydar Bey'in kısa süreli mutasarrıflığının ardından Aka Mutasarrıfı Fevzi Bey (Toker) Aydın Mutasarrıfı olmuştur. Fevzi Bey'in Aydın Mutasarrıfı olarak gönderildiği tarihlerde Birinci Dünya Savaşı sona ermiş İtilaf devletleri ile Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Fevzi Bey 14 ay kadar Aydın'da kaldıktan sonra izin alarak İstanbul'a gitmiştir. Bu sırada İzmir Yunanlar tarafından işgal olduğundan bir daha gelmemiştir. Tahrirat Müdürü Fuat

Bey Mutasarrıf Vekili olarak göreve gelmiştir.³⁸ Mütareke sırasında yerel yönetimde de sancılı bir süreç yaşanmaktaydı. Mondros Ateşkesi'nin imzalandığı tarihlerde Aydın Belediye Başkanı İzzet (Apaydın) bulunuyordu. Bir süre sonra özel işleri sebebiyle İzzet Bey görevinden çekilmiş, yerine Çakmarlı Emin (Büyük) Bey Belediye Başkanı olmuştur. Asaf Gökbel'in Peştemalcı Reşat Bey'e dayanarak verdiği bilgilere göre Emin Bey kültürsüz, kolayca kandırılabilir, saf bir adamdı. Evinde Rum hizmetçiler kullanır, Rumlarla içkili alemler yapmaktan zevk alırdı. İzmir Yunanlar tarafından işgal edilince yerli Rumların teşvikiyle Aydın Belediye Reisi sıfatını kullanarak işgal kuvvetleri kumandanına bir telgraf çekerek, "Aydın'ın Yunanlar tarafından işgal edilmesine halkın muvafakat edeceklerini ve işgali sükûnetle karşılayacaklarını" bildirmiştir. İşgalden iki gün önce yani 25 Mayıs'ta Aydın'a gelen yeni Mutasarrıf Abdurrahman Bey'in ilk işi söz konusu telgraf meselesinden dolayı Emin Bey'i Belediye reisliğinden azlederek yerine Peştemalcı Reşat Bey'i belediye başkanı olarak tayin etmiştir. Bu arada Aydın'da Yunanların ilerleyişinin yaratmış olduğu tedirginlik kentin ileri gelenlerini yeni arayışlara sürüklemiştir. Bunlardan biri de İtalyanlardan Yunanlar yerine kendilerinin Aydın'a gelmelerini istemek olmuştur. Bu amaçla Avukat İlhami, Avukat Etem'in de içinde bulunduğu bir heyet hazırlığa başlamış, Aydın'da istasyonda yeni Mutasarrıf tarafından Yunanların Aydın'a gelmek üzere olduğu, artık İtalyanların ayağına gitmenin anlamsız olacağı şeklindeki uyarısıyla bu düşünceden vazgeçmiştir.

Yunanlar dikkatleri sürekli Aydın ve çevresinde gelişen olaylara çekmiş olmasına rağmen, Aydın sancağında istikrarlı bir yönetim oluşturulamadığı için hem vilayetin hem de merkezi yönetimin burada yaşanan olaylarla ilgili olarak başı ağrıyordu. Güvenlik ve asayişin bir türlü önünün alınamamış olması ise vilayeti İtilaf devletlerinin temsilcilerinin baskısıyla yeni tedbirler almaya zorlamıştır. Nurettin Paşa'nın vilayet valiliğine asaleten atanmasının ardından vaktiyle yasak silahlar kapsamında olup halktan toplanan silahların , hatta av tüfeklerinin bile halka iadesinin doğru olmayacağını Aydın sancağına bir yazı ile bildirmişti.³⁹ 3 Mart 1919'da ve daha sonra bazı İngiliz subaylarının Rumlara katliam yapıldığına dair iddiaları incelemek üzere Aydın'a gelmesinden sonra 57 nci Tümen Komutanı Miralay Şefik Bey'ce 17 nci Kolordu Komutanlığına gönderilen 29 Mart tarihli bir yazıda "İslam halka silah dağıtıldığı ve Rumlara karşı katliam yapılması gibi, iddia edilen durumlar söz konusu değildir." denilmiştir.⁴⁰

Mondros Ateşkes Anlaşması sonrası Aydın ve çevresinde Hristiyanların güvenlikleri meselesi konusunda son derece hassas davranıldığı bilinen bir gerçektir. Aydın Mutasarrıfı 23 Kasım 1918'de 57 nci Tümen Kumandanlığına gönderdiği bir yazıda şöyle diyordu:

³⁸ Asaf Gökbel-Hikmet Şölen; Aydın İli Tarihi , Aydın, 1936, s. 126.

³⁹ Sulh ve Selamet, 24 Ocak 1919.

⁴⁰ ATASE Arş. D.52-7, Ds.1-5, Kl:400, a.6/3420, 28-3-1919 tarih ve 1100 şifre no'lu telgrafa verilen yanıt. Aydın ve çevresinde Rumlara katliam yapıldığı yönünde söylentilerinin gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. Berber, s. 22.

“Jandarmalar hemen genellikle terhis edilmiş ve şu anda Aydın sancağı mıntıkasında iki yüz nefer jandarma mevcut olup, verilen emir ve talimata uygun olarak bunlardan da birçokları arzu ettikleri taburlara nakil talep ve nakliye işlemleri yapıldığından Jandarma kuvvetinin ideal miktarına gelmesine kadar bir bölük Nazilli, Bozdoğan ve her ihtimale karşı taburun iki bölüğü de Aydın’da muntazam bulundurmak üzere, tümenden kuvvet ayrılmasına izin verilmesi, Jandarma Tabur Komutanlığının ifade ve derkenarıyla arz ve temenni olunur.”⁴¹ Mondros Ateşkesi sonrasında Nurettin Paşa’nın İzmir valiliği sırasında çalışmalarından rahatsız olan Rumlar Aydın Rumlarının katledilmesi için Aydın’daki Jandarma subaylarına Nurettin Paşa tarafından gönderildiği iddia edilen iki belge ortaya atmışlardır.⁴² Aydın Jandarmasında görevli Yugoslav asıllı Türk Subayı Kulenoviç, Aydın şehri eşrafından Dr. Anostolidis, Stelyo Manisalı, Kostas Hacı Apostolos ve Emmanuil Anagnastopulos’u çağırarak bu belgeleri göstermiş ardından İzmir’e geçerek bunları Mavrudis’e vermişti.⁴³ Paris’te Venizelos’un İtilaf Devletleri katında yaptığı girişimler, İzmir’de Rumların baskısı altında bulunan İtilaf temsilcilerinin İstanbul’daki yüksek komiserleri kanalıyla yaptıkları birleşince, Osmanlı hükûmeti zor durumda kalmıştı. Hürriyet ve İtilaf Fırkasınca 4 Martta kurulan Damat Ferit Paşa Hükûmeti Paşa’nın İzmir’den uzaklaştırılması konusundaki İtilaf başvurusuna boyun eğerek memuriyetiyle ilgili fermanın hükûmet konağında okunmasından bir gün sonra 8 Martta onu hem valilikten, hem de İzmir ve Havalisi Komutanlığı görevinden almıştır.⁴⁴

Aydın Sancağında İtalyan-Yunan Rekabeti

Mondros Ateşkesi sonrası Paris Barış Konferansında kararlaştırıldığı gibi İtalyanlar Batı Anadolu sahillerini 24 Nisan 1919’dan itibaren işgal etmeye başladılar. 27 Nisan 1919’da Anadolu Sefer Kuvveti Komutanı General Battistoni’ye gönderilen bir emirle Anadolu’da işgallerin nasıl yapılacağı netleştirilmiştir. Bu emre göre; işgaller, ilk etapta Kuşadası ile sınırlandırılmıştır. Ancak Yunanistan’ın İzmir’e asker çıkaracağı haber alındığında, Kuşadası’na kadar olan bölge işgal edilecekti. Hükûmet, deniz kuvvetlerine Muğla ve çevresinin işgal emrini verirken, hemen ardından Kuşadası ve Selçuk işgal edilecek, Aydın-İzmir Demiryolu kontrol altına alınacaktı.⁴⁵

İtalya, Paris Barış Konferansında İzmir’in Yunanlar tarafından işgaline izin verilmesi üzerine konferansı terk etmişti. Buna karşılık İzmir’in Yunanlara verilmesine tepki olarak Kuşadası’nı işgal etmek için ilk adımı atmıştı. 7-8 Mayıs 1919’da Kuşadası’na gelen Regina Elena Kravazörü Komutanı Albay

⁴¹ ATASE Arş., D.7, Ds.H1, Kl.400, A-6 3420’de kayıtlı 619 no’lu belge.

⁴² Engin Berber; Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Kasım 1919), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 20.

⁴³ Kostas Mihalidis; Küçük Asya Seferi, ATASE Arş. Kütüphanesi, Basılmamış Daktilo Metin, (Çev. S. Karaoğlu; s. 79. Mihail Rodas, Yunanistan Küçük Asya da, 1918-1922, Atina, 1958, s. 49.

⁴⁴ Müsavat; 14 Mart 1919. Engin Berber, Yeni Onbinlerin..., s. 21.

⁴⁵ Mevlüt Çelebi; “Kuşadası’nda İtalyan İşgali (1919-1922)”, Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu 22-26 Şubat 2000, Edit:Ayşe Şerifoğlu, İzmir, 2001,s. 277.

Alessandro Ciano Kuşadası kaymakamına, geminin bir hafta limanda kalacağını ve efradının her gün karaya çıkıp gün batımıyla birlikte gemiye döneceklerini söylemiştir.⁴⁶ İşgalin an meselesi olduğunu gösteren bu durum, 8 Mayıs'ta Kuşadası mıntika Kumandanı Hacı Şükrü tarafından 57 nci Fırka kumandanlığına oradan da 17 nci Kolorduya bildirildi.⁴⁷ 8 Mayıs günü karaya çıkan Albay Ciano Kuşadası-Selçuk karayolunun beşinci km'sine kadar giderek keşifte bulunmuştur. Bu arada İtalyan askerleri de bozuk gümrük iskelesini onarmaya başlamışlardı. Gemiden karaya çıkan silahsız 120 asker kasabada dolaştıktan sonra akşam gemiye dönmüşlerdir.⁴⁸ Su almak bahanesiyle Bahçecik'te İskele inşa etmek isteyen İtalyanlar satın aldıkları keresteyi sahile naklederek 12 Mayıs günü İskele'nin yapımına başlamışlardır.⁴⁹ 57 nci Fırka Komutanlığı 13 ncü Alaya gönderdiği emirde: İtalyanların iskele inşa ve tamir etme hareketlerinin mütareke şartlarına aykırı olduğunu ve mahallî yetkililer ile birlikte protesto edilmesini bildirmiştir. Regina Elena Kruvazörünün gelmesiyle birlikte kasabada bir işgal havası oluşmuştu. İtalyanlar, hiçbir engelle karşılaşmadan karaya çıkabiliyorlardı. Nihayet İtalyan makamları, İzmir'in Yunanlar tarafından işgalinin ardından kesin karar vererek Kuşadası'nı ve Selçuk İstasyonu'nu 14 Mayıs 1919 günü saat 13.00'te işgal etmişlerdir.⁵⁰ 14 Mayıs'ta İtalyan ordusuna mensup Kuşadası'nda birer takımı kasabanın kuzeyinde, mezarlıkta ve hükûmet dairesinde olmak üzere toplam 200 asker bulunuyordu.⁵¹ Türk kaynaklarına göre Kuşadası'nın işgalini müteakip birkaç ay içinde İtalyanlar bir piyade taburu ile iki piyade bölüğü ve bir makineli tüfek bölüğünü kasabada istihdam ettiler.⁵² Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey Reggina Elena gemisine giderek "Asker ihracının mütarekeye aykırı olduğunu ve memlekette asayişin berkemal olup asker ihracına gerek olmadığını" söylemiştir. Komutan kaymakama verdiği cevapta, "asker çıkarmakta İtalya'nın fena bir maksadının olmadığını , memurların eskisi gibi görevlerine devam edebileceğini, gerçi asayişin şimdi iyi olduğunu , fakat gelecekte meydana gelebilecek olaya önceden engel olmak amacını taşıdıklarını ve bu hareketlerinin Osmanlı hükûmeti ile İtalya arasında verilen karar üzerine olduğunu Muğla ve çevresine de bu gerekçeyle asker çıkarıldığını", iddia etmiştir. İtalyan komutanın işgallerin yapılması konusunda Osmanlı hükûmeti ile anlaşması iddiası kamuoyunu kazanmak için ortaya atılan soyut bir ifade olup Damat Ferit Paşa Hükûmetinin de bir tebliği ile açıkladığı gibi işgaller konusunda İtalyanlarla anlaşılması değildi.⁵³

⁴⁶ ATASE Arş. Kl: 401, Ds:2, Fh:63.

⁴⁷ ATASE Arş. Kl: 401, Ds:2, Fh:64, ATASE Arş. Kl.181, Ds. 81, Fh. 130.

⁴⁸ Çelebi; Kuşadası'nda İtalyan..., s. 278.

⁴⁹ Aker; c.1, s. 55.

⁵⁰ Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1962, s. 151, Mevlüt Çelebi, İtalyanların Kuşadası'nı..., s. 278.

⁵¹ Şefik Aker'e göre Kuşadası'nda İtalyanlara ait 800 asker bulunuyordu. M. Şefik Aker; c. 3, s. 64-66.

⁵² ATASE Arş. Kl. 14, D. 55, Fh:106.

⁵³ Çelebi; İtalyanların Kuşadası'nı..., s. 278.

Tam aksine İtalyanlar işgallerini İstanbul Hükûmetine veya mahallî yetkililere haber vermeden yapıyorlardı. Asker çıkarmadan önce haber verdikleri takdirde halkın ve hükûmet kuvvetlerinin direnişi ile karşılaşmaktan endişe ediyorlardı.⁵⁴ Fakat Konferans'a döndükten sonra Kuşadası'nı da işgal etmeleri yeni bir gerginliğe yol açtı. Müttefikleri Kuşadası'nın işgalini Paris'te İtalyanlara verdikleri bir nota ile protesto ettiler.⁵⁵

Güneybatı Anadolu'daki İtalyan işgal sahası üç bölgeye ayrılmış ve her bölgede bir bölge komutanı görev yapmıştır. Bunlardan birisi olan Kuşadası Bölgesi şu sahayı kapsamaktaydı: Efes, Kurfalı, Burgaz, Kalamaki, Naibli, Teke, Mursallı, Kemer, Kelebek, Erezköy, Karakaşlı, Söke, Koçarlı, Bağarası Anadolu'daki İtalyan işgal kuvvetleri karargâhı ise Söke idi. Buraya lojistik destek Kuşadası aracılığı ile sağlanmıştır.⁵⁶ İtalyanların karargâh olarak kullandığı Söke ile ilgileri ise Kuşadası'nı işgalin hemen ardından artmıştı. 14 Mayıs'ta Kuşadası ve Selçuk'u işgal ettikten sonra Söke'ye yönelen İtalyan komutan Alessandro Ciano'nun keşif gezisinden sonra Söke 17 Mayıs'ta yani Yunanların Aydın'ı işgalinden 10 gün önce 3 subay ve 200 askerden oluşan bir birlik tarafından işgal edilmiştir.⁵⁷ General Battistino 19 Mayıs günü Söke'yi ziyaret etmiş halk ve yetkililer tarafından iyi karşılanmıştır. Bu ziyaretten sonra Söke'deki birlik 50 asker ve makineli tüfekle takviye edilmiştir.⁵⁸ İşgalden birkaç gün sonra Söke halkını komutanlık binası önünde toplayan İtalyan komutan bir konuşma yaparak şunları söylemiştir: "Biliyorsunuz birkaç günden beri aranızda bulunuyoruz. Biz buraya sultan emriyle geldik. Sizlere yardımcı olacağız, sizlere medeni şeyler öğreteceğiz".Konuşma sırasında göndere İtalyan bayrağı çekilmiştir. Komutan bayrağı göstererek sözlerini şöyle sürdürmüştür. "Bu bayrak işte böyle şerefle yükselir ve ancak kanla iner".⁵⁹ İtalyanlar Söke'ye de tıpkı Kuşadası'nda olduğu gibi sultanın emriyle geldiklerini iddia etmişlerdir. İtalyan işgali Söke'deki Türkler arasında çok fazla tepki yaratmadı. 18 Mayıs'ta Sökeli Türkler tarafından Kuşadası'ndaki İtalyan komutana gönderilen bir telgrafta İzmir'in Yunanlar tarafından işgali protesto edilmiştir.Söke Redd-i İlhak Heyeti Reisi Rifat ve azalar Hüseyin Avni, Kadri ve Tahir imzasıyla gönderilen telgrafta ayrıca seslerinin Avrupa kamuoyuna duyurulması için İtalya devletinin yardımcı olması istenmiştir.⁶⁰ İtalyanlar işgal ettikleri Söke ve çevresinde millî örgütlenmelere ses çıkarmamışlardır. Bunun sonucu olarak Söke Heyet-i Millîyesi 19 Haziran 1919'da kurulmuştur.

Aydın sancağında İtalyan-Yunan rekabetine sahne olan bir başka yerleşim de Çine idi. İtalya Mayıs ayı içinde işgal ettiği Milas'tan sonra

⁵⁴ Rahmi Apak; İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu. İstanbul, 1942, s. 65.

⁵⁵ Çelebi; İtalyanların Kuşadası'nı..., s. 278.

⁵⁶ a.g.e.; s. 279.

⁵⁷ ATASE Arş. Kl. 401, Ds:2, Fh:117.

⁵⁸ Mevlüt Çelebi; "Söke'de İtalyan İşgali (1919-1922)", I. Uluslararası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Sempozyumu ,(Ed: Adnan Öztürk), İzmir, 2002, s. 122.

⁵⁹ İsmail gün-Ahmet Özdemir; Söke Tarihi ve Coğrafyası I, Aydın, 1943, s. 101. Enver Behnan Şapolyo; Kuva-yı Milliye Tarihi, Ankara, 1957, s. 81.

⁶⁰ Telgraf için Bk. Mevlüt Çelebi; Söke de İtalyan..., s. 123.

Çine'yi de ele geçirmeye hazırlanırken, Çine'deki Rumlar da 27 Mayıs'ta Aydın'ı işgal etmiş olan Yunanların Çine'ye geleceklerini umuyorlardı. Rumlar Çine'de hükûmetin zayıflığından yararlanarak ve birkaç Türk'ü de kandırarak Çine'deki Rum ve Türk gençlerinden oluşacak gönüllü bir birlikle güvenliğin sağlanmasını kaymakamdan istemiştir. Oysa Rumların asıl amacı, yerli Rumların işe yarar olanlarını silahlandırmaktır. Rumların teklifini önce kabul eden Çine kaymakamı, Türklerin uyarısıyla bu uygulamadan vazgeçti.⁶¹ Buna rağmen Rum papazı müftüye "Yunanların Çine'yi nasıl olsa işgal edeceklerini, bunun tatlılıkla yapılmasının Müslümanların yararına olacağını" söylemeye devam ediyordu.⁶² Aynı günlerde Çine'ye gelen iki İngiliz Teğmeni de Yunanlar lehine İtalyanlar aleyhine propaganda yapıyordu. Çine'de Yunan işgali beklentisi devam ederken, İtalyanlar da boş durmuyorlardı. 1 Haziran günü Çine yolunu keşfetmek üzere 2 otomobille bir teğmen ve bir miktar İtalyan asker Çine'ye hareket ettiler.⁶³ Nihayet İtalyanlar 5 Haziran günü bir Tuğgeneralin idaresinde ve 4 makineli tüfek ile 200 kişilik piyade kuvvetiyle Ahiköy ve Çine'yi işgal ettiler.⁶⁴ İşgalden hemen sonra Aydın'ın işgal edilmesi nedeniyle karargâhını Çine'ye nakletmiş olan 57 nci Fırka Komutanı Albay M. Şefik (Aker) Bey Hükûmet Dairesinde görüştüğü İtalyan Generaline "Çine'ye hangi amaçla geldiklerini" sordu. İtalyan Generali cevaben "Halkın isteği ve Hükûmete yardım amacıyla geldiklerini" söyledi. Gerçekte ise Çine halkı ne İtalyanları ne de Yunanları Çine'ye davet etmişti.⁶⁵ Çine'deki İtalyan Kuvvetleri önceleri bir piyade ve ağır makineli tüfek bölüğünden ibaretken, Yunan işgalleri genişledikçe, İtalyanlar da bölgeye takviye birlikleri yolladılar. Yeni İtalyan birlikleri; Bir Bersagliere Taburu ile 3 ağır makineli tüfek bölüğü, iki piyade bölüğü ve bir dağ topçu bataryasından ibaretti.⁶⁶

Nasihât Heyeti Aydın'da

Barış Konferansı'nın İzmir'i Yunanlara bırakan kararı bütün Ege kıyısındaki halkın üzüntüsünü ve heyecanını artırmıştı. Hükûmetin zayıflık ve eylemsizlik içinde olduğunu bilen halk kendi varlığını kendisi savunmak zorunda kalırsa devletin başına büyük bir dert açılmış olurdu. Merkezi yönetim İtilaf devletleriyle iyi ilişkiler içinde olmak politikası nedeniyle İzmir'de birtakım yöneticileri değiştirirken, Aydın'a müdahale etmemiştir. Bunda Aydın şehrinde Hürriyet ve İtilaf Fırkasının güçlü olmasının ve Merkez yönetiminin etkisinde bulunmasının rolü vardı. Buna rağmen Damat Ferit Paşa Hükûmeti taşradaki karışıklığa ve huzursuzluğa son vermek ve merkezi hükûmetin otoritesini pekiştirmek amacıyla biri Anadolu'ya diğeri Trakya'ya olmak üzere iki nasihat heyeti göndermeyi kararlaştırmıştır.⁶⁷ Anadolu'ya gönderilen heyetlerden biri Aydın'a da uğramıştır. Memleketin en temiz ve herkesin

⁶¹ Gökbel; s. 135-136.

⁶² Aker; c. 2, s. 23.

⁶³ Mevlüt Çelebi; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara, 2002, s. 109.

⁶⁴ Aker; c. 2, s. 29. Gökbel; s. 147.

⁶⁵ Şefik Aker; c. 2, s. 29.

⁶⁶ Türk İstiklal Harbi; 1, s. 179, Mevlüt Çelebi; Milli Mücadele ..., s. 109.

⁶⁷ Sina Akşin; İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1976, s. 249.

sevgi ve saygısını kazanmış şahsiyetlerinden oluşacak bu heyetlerin ilk önce Şehzade Abdülhâlim Efendi ile Şehzade Abdurrahim Efendi'nin başkanlıklarında kurulması kararlaştırıldı. Daha sonra Edirne'ye gidecek heyetin başına Abdülhâlim yerine Şehzade Cemalettin Efendi görevlendirildi. 17 Nisan 1919'da Anadolu'ya hareket eden "Heyet-i Nasiha" Şehzade Abdurrahim başkanlığında idi. Bu heyet içinde Ali Rıza ve Süleyman Şefik Paşalar, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Pazarcık Müftüsü Halil Fehim Efendiler, Eski Karahisar Mebusu Yanko Güvenidis, Dahiliye Nezareti Memur-in Kalemi Müdürü Ohanes Ferit Beyler bulunuyordu. Heyet, Alemdar Vapuruyla ilk önce Mudanya'ya gitti. Bu heyet 20 Nisanda Mudanya ve Bursa'da Vali Gümölcinelî İsmail Hakkı Bey'in de bulunduğu kalabalık bir halk topluluğu tarafından karşılandı. 22 Nisanda padişahın beyannamesi halka okundu. İzmir de bu heyeti karşılamak için hazırlanıyordu. Şehzadenin konaklaması için Uşakizade Sadık Bey'in konağı tahsis edildi. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa heyeti karşılamakla görevlendirildi.

1 Mayıs'ta Sadrazam Heyet-i Nasiha'nın gönderilmesindeki amacı şöyle açıklıyordu: "Birinci heyete ahlaki bir heyet diyeceğim. Bunun vazifesi ahaliye padişahın selamını ulaştırmak ve onun her zamandan fazla milletini düşündüğünü keder ve elemelerine iştirak etmekte olduğunu izah etmektedir. Bu heyet her tarafta iyi kabul görülmüştür. Bundan güzel neticeler tefe'ül ediyorum. Bu heyeti diğer birtakım heyetler daha takip edecektir. Bunlar gidecekleri yerlerde uzunca boylu kalmak, memleketin ihtiyaçları hakkında tetkiklerde bulunmak ve halkın ihtiyaçlarını iktisadi inkılap esaslarını hazırlamakla görevlendirilecektir."⁶⁸ Gerçekten de heyet gittiği şehirlerde özellikle Antalya gibi siyasi tehlike karşısında olan yerlerde şehzade, henüz egemenliğin sembolü sayıldığı için alkışlanıyordu. Millet istilacı düşmanlara karşı benliğine sahip olduğunu göstermek için, bu gelişiyi fırsat sayıyordu.⁶⁹ Ama heyetin Aydın'daki karşılanması için aynı şeyleri söyleyemeyiz.

Döneme tanıklık etmiş olan Asaf Gökbel Heyet-i Nasiha'nın amacını şöyle anlatıyor. "Damat Ferit Paşa İttihat ve Terakki'nin amansız bir hasmı, Hürriyet ve İtilafın hararetli bir taraftarıdır. Bu sebeple Ferit Paşa harbi kaybeden İttihat ve Terakki'nin zevali ile, siyaset sahnesinde rakipsiz kalan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının memleket çapında, kuvvetli bir teşekkül hâline getirilmesini şahsi politikasına uygun bulduğundan Anadolu'ya gönderilecek heyetin bilhassa bu işlerle meşgul olmasını düşünmüş ve planını buna göre hazırlamıştı... binaenaleyh Ferit Paşa Kabinesine 'Hürriyet ve İtilaf Hükümeti' demek en doğru tavsif olur".⁷⁰ Görünürdeki amacı halkı sükûnete davet etmek olan heyet, bir yandan da gizlice mahallî Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şubelerini açmakla meşguldü.⁷¹

⁶⁸ Gökbelgin; c.1 s. 64-65.

⁶⁹ Celal Bayar; Ben de Yazdım, c. 6, İstanbul, 1968, s. 1763-1764.

⁷⁰ Gökbel; s. 41.

⁷¹ "Heyet tantanalı bir nam altında, parti işleri ile uğraşıyordu. Heyetin bir kısım azası Muğla'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası Kulübünü açmaya teşebbüs etmişti. M. Şefik Aker, a.g.e, c.1, s. 54.

Şehzade İzmir'e geldiği gün Rum merkezi olan Buca Köyü'nü ziyaret etti. Kendisini metropolitin emriyle Buca papazı ve yerli Rumlar karşıladı. Rum cemaatinin bu ilgisine tahammül edemeyen "Kozmos" gazetesinin yazarı Laskaridis makalesinde "Emellerimize kavuşmak üzere olduğumuz şu günlerde, altı yüz senedir öptüğümüz kirli! ve kanlı! elleri öpmekte hâlâ devam edecek miyiz?" diyordu. Bu makaleye karşılık veren "Anadolu" ve "Duygu" gazeteleri unsurluk arasındaki birliği bozucu yazı yazdıklarından ötürü birer hafta süreyle Vali İzzet bey tarafından kapatılıyordu.⁷²

Heyet, İzmir'de üç gün süren bir misafirlikten sonra özel bir trenle 29 Nisanda Aydın'a geldi. İstasyonda karşılanan heyet, halılar döşenmiş olan yoldan geçerek hükümet konağına vardı.⁷³ Karşılıycılar arasında din adamlarının bulunmayışı Abdürrahim Efendi'nin dikkatini çekmişti. Aydın Mutasarrıf Vekili Fuat Bey'e nedenini sordu. Fuat Bey; "...Efendimiz Hazretleri, Aydın'da Hilal-i Ahmer Reisi ve İttihat Terakki Cemiyetine mensup, aynı zamanda İrşad Heyeti Reisi bulunan Sultani Mektebi Muallimlerinden Gümülcineli bir Esat Hoca vardır. Bu zatın çok nazif-ül kelim olduğu kadar ilmiye mensupları üzerinde de nüfuzu büyüktür. Onun teşviki ile zatı devletlerinin istikbaline iştirak etmemişlerdir!..." diye cevap verdi. Şehzade'nin emri üzerine az sonra Esat Hoca⁷⁴ apar topar evinden getirilmişti. Abdurrahim Efendi karşılamaya neden gelmediklerini sorunca, Esat Hoca: "Efendi Hazretleri, sebep-i teşrifinizi bildiğimiz için istikbalinize varamadık. Bizim nasihata ihtiyacımız yoktur. Hristiyanlarla geçinemediğimizi kim söylüyor? Eğer siz söylüyorsanız, bunu bütün cihan umumi efkârına siz ilan ve tebliğ etmiş olursunuz. Bu havaliyi gezecek ve göreceksiniz, Hristiyan mahalleleri mamur ve abadan, islam mahallatı ise muhtac-ı umrandır. Biz Türkler cephelede harb eder aziz vatanımızı korumaya çalışırken, onlar fabrikalar kurmuşlar, bağlar bahçeler içinde yaşarlar... Servet, refah saadet her şey onlarda, fakr ü zaruret Türklerde toplanıyor. Nasihatı bize değil bizi iktisaden öldürmeye çalışan zümreye vermelisiniz..." diye karşılık vermiştir.⁷⁵

Şehzade, geceyi geçirmek üzere Aydın'ın zenginlerinden Cemal Bey'in selamlığına, paşalar da Asya Oteli'ne çekildiler. Ertesi gün isteksizce toplanan Aydın halkına padişahın beyannamesi Hayret Paşa tarafından okundu.⁷⁶ Topluluk ağır bir Osmanlıcayla yazılmış metni anlamadan dinlediler. Ertesi gün Hayret Paşa, Hürriyet ve İtilaf Kulübünü açmak için Muğla'ya gitti. Şehzade ve geri kalanlar ise Isparta, Burdur ve Antalya'ya yola çıktılar. Isparta'da heyete kıymetli halılar ve gül yağları hediye edildi.

⁷² Bayar; c. 6, s. 1764.

⁷³ Gökbel; s. 44.

⁷⁴ Esat İleri Kurtuluş Savaşı başlayınca Yunanlara karşı çarpışmış, ayrıca TBMM I. ve II. Dönemlerde mebusluk yapmış bir din adamıdır. Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele Ve TBMM I. Dönem 1918-1923, c. 3, Ankara, 1995, s. 139. Ömer Faruk Huyugüzel; İzmir Fikir Ve Sanat Adamları (1850-1950), Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 2000, s. 333-335.

⁷⁵ Lütfi Arif Kamber; "Abdürrahim Heyeti Aydın'dan Nasıl Kaçtı", Dün Ve Bugün Dergisi, c. 1, Sayı 7, 16 Aralık 1955, Nurdoğan Taçalan; s. 204-205.

⁷⁶ Bayar; c. 6, s. 1762.

Heyet 29 Nisan 1919'dan beri İtalyan işgali altında bulunan Antalya'ya vardı. Heyet burada kurtarıcı gibi karşılandı. Padişahın beyannamesi okunduktan sonra Antalyalılar büyük bir hayal kırıklığına uğradılar. Burada da vazifesini yapmış olan heyet, Korkuteli-Eğirdir-Akşehir yoluyla Konya'ya vardığı zaman İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edildiği haberini alınca apar topar İstanbul'a geri döndü.⁷⁷

İzmir'in İşgalinden Sonra Aydın'daki Durum

İzmir'in Yunan birliklerince işgali Türkiye'nin siyasal gündemine daha önce bulunmayan ve acil olarak çözümlenmesi gereken yeni bir sorun getiriyordu. Bu sorun da Yunan yayılmasının durdurulmasıydı. Yunan yayılması bir merkezden planlanıyordu ve emrivakilerle Ege bölgesindeki işgal alanını büyütme çalışıyordu.⁷⁸ Böyle bir merkezden ve planlı yayılmaya karşı koyabilmek gerçekten zor görünüyordu. Bunun için siyasal, askerî ve toplumsal bir bütünleşmeye ihtiyaç vardı. Bunun için ne İstanbul ne de İzmir'in konumu uygundu. Nihayet direniş kademe kademe ortaya çıkmış, yerel ölçekte örgütlenme gerçekleşmiştir.

İzmir'in işgaliyle birlikte 17 nci Kolordu ve 56 ncı Tümenin dağılmasının ardından Aydın vilayetinde kalan tek askerî birim 57 nci Tümeni. Bu yöredeki birlikleri komutası altına almak sorumluluğu 57 nci Tümen Komutanı Şefik (Aker) Bey'e düşüyordu. Şefik Bey İzmir'deki gelişmeler üzerine Kolordu bölgesindeki askerlik şubelerini bir emirle kendisine bağlamış ve sevke tabi erlerin Tümen emrine gönderilmesini istemiştir. 17 Mayıs'ta Harbiye Nezaretine bir raporla, İzmir'deki olaylar hakkında bilgi vererek Rum köyleri halkının silahlı çeteler hâlinde Türk köylerine, İzmir-Aydın Treni yolcularına tecavüze ve eşkıyalığa başladıklarını, bu saldırıların Kuşadası ve Söke'ye de yayıldığını Aydın ve havalisi Türk halkının aşırı heyecan içinde olduğunu bildiriyordu. Albay Şefik Bey 135 nci Alayın Söke'de bulunan ve sahilde küçük postalar hâlinde dağınık bulunan kuvvetlerinin, bir bölükten aşağı olmamak üzere belli merkezlere toplanmasını, saldırılara bu kuvvetlerle hemen mukabele edilmesini emretmişti.⁷⁹ Albay Şefik Bey kuvvetlerini toplarken 16-17 Mayıs gecesi İzmir'den trenle 60 er gelmişti. Bu erler önce İzmir Garnizonunda Yunanlarca tutuklanmış ve sonra terhis edildikleri söylenerek salınmıştı. 57 nci Tümen Komutanlığı bu erlerin hizmet sürelerini tamamlamadıklarını göz önünde tutarak, Aydın Garnizonundaki birliklere katmıştı. Buna rağmen 57 nci Tümeden zaten zayıf olan birliklerinden büyük guruplar hâlinde firarlar başlamıştı. Aydın ve çevresinin güvenliğini sağlayacak tek askerî birlik vardı ve o da dağılmak üzereydi.

⁷⁷Asaf Gökbek; s. 44, Şehzade Abdürrahim başkanlığında Anadolu'ya gönderilen Nasihat Heyetinin Aydın'daki faaliyetleri için, bk. Mevlüt Çelebi, İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdurrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (16 Nisan-18 Mayıs 1919), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 6, Sayı 18, Ankara, 1990, s. 561-589.

⁷⁸ İlhan Tekeli-Selim İkin; s. 73.

⁷⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi; Türk İstiklal Harbi : Batı Cephesi; II. c. 1. Kısım, Ankara, 1963, s. 76-78.

Bu durum Aydın'daki Türklerde korku ve endişeye neden olmuştur. Aydın'daki Türklerin duyduğu korku ve endişe Söke ve çevresinde Rum eşkıyanın yapmış olduğu eylemlerden kaynaklanıyordu. Hürriyet ve İtilaf mensuplarının önde gelen simaları da sırf kişisel çıkarları için Rum zenginleriyle el ele vererek yurtseverlerin kanları için adeta bir büyük çabaya girişmişlerdi. Hatta öyle anlar gelip geçmişti ki bu konuda iç düşman Rumlardan daha ileri gitmişlerdi.⁸⁰ Hürriyet ve İtilaf Fırkası Aydın Şubesi üyeleri Yunan ordusu Aydın'a doğru ilerlerken, Aydın sokaklarında hizmetçilerini çıkırtkan olarak kullanmışlar, halkın silah kullanmamasını, kapılarına Yunan bayrağı asmasını ve işgal birliklerine iyi davranılmasını istemişlerdi. Söz ve hareketleriyle Aydın halkı öyle korkutulmuştu ki kentte baba oğuldan oğul babadan korkar hâle gelmişti. Hürriyet ve İtilafçıların bu zehirli girişimi Rumların kötü emellerini daha da kamçılamıştı. Aydın Rum Metropoliti bile Türkler arasında bu kadar işbirliğinin olabileceğini hesap edememiş olacak ki; Yunan komutanı kente geldiğinde durumu nasıl izah edeceğinin hesabını yapmaya başlamıştı. Elbette bu şartlar içinde Aydın'ın yurtseverleri o günlerde bir şeyler yapamayacaktı. Çünkü Yunan ordusu daha kente gelmeden Aydın bir başka renge bürünmüştü.⁸¹

14-15 Mayıs gecesi saat 2'de işgal haberi kesin olarak Aydın'a iletilmişti. İzmir'in işgali haberi, yıldırım hızı ile bütün Aydın'a yayıldı. 15 Mayıs günü Aydın'da akşama kadar dükkânlar açılmadı. İzmir'in işgali haberini Aydın'da o günleri yaşayan Asaf Gökbel şöyle aktarmaktadır: "15 Mayıs Perşembe saat sabahın altısı sokaklarda kimseler yok. Ramazan Paşa Camii önünden Sultaniye Caddesi'ne saptım. Hükûmete doğru çıkıyorum. Sola kıvrılarak Bit Pazarı'nın ağzındaki Haki'nin kahvesine uğradım. Şehrin müteneffizanından ileri gelen tüccarlarından muayyen bir zümrenin devam ettikleri bu yerde henüz تنها. İkinci derecede birkaç hükûmet memuru esnaftan, tüccardan birkaç zengin, baş başa vermiş, dertli dertli konuşuyorlar. İzmir'in başına gelen büyük felaket haberinden kederlendikleri yüzlerinden belli. Büyük devletlerin oynadıkları oyun onların da kalbini yaralamış. Kahvecinin getirdiği sıcak çayı yudumlarken zihnimden bir sinema şeridi çabukluğu ile çok şeyler geçiyor. Saatler geçtikçe sokaklar kalabalıklaşıyor. Kara haber bir yıldırım hızı ile bütün Aydın'a yayılmış. Memleketi bir matem havası kaplamıştı. Herkes birbirinden teselli bekliyor. Fakat kimse kimsenin derdine derman olacak hâlde değildir. Bütün gönüller yas içinde. O gün akşama kadar dükkânlar açılmadı. Halk kahvelerde, sokaklarda avare avare dolaştı durdu. Yurdun her yanı gibi Aydın'da matem içinde idi."⁸²

⁸⁰ Gökbel; s. 20. Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, c. 2, Kısım: 1, s. 20.

⁸¹ Türkmen Parlak; İşgalden Kurtuluş'a Yunan Ege'ye Nasıl Geldi, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1982, s. 402-403.

⁸² Gökbel; s. 96-97.

14 Mayıs günü Amiral Calthorpe'nin İzmir'in İtilaf devletleri tarafından işgal edileceğini bildiren nota; Redd-i İlhak imzalı bir telgrafla Aydın Heyet-i Milliyesi'ne hitaben gönderilmişti. Telgrafta İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmekte olduğu ve bütün Türklerin Millî Orduya iltihak etmeleri bildiriliyordu. Telgraf, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmâniye Cemiyetinin Aydın Şubesine gönderildiği hâlde telgrafçılar böyle bir şubeden haberdar olmadıkları için gelen telgrafı Mutasarrıf vekiline gönderdiler. Bu telgraftan sonra daha ayrıntılı bilgi almak ümidi ile yapılan girişimler İzmir Telgraf Merkezinin İngilizler tarafından işgaliyle suya düşmüştür. Sabah 3.30 sıralarında 57 nci Tümen Yaveri Aydın'ı Teğmen İsmail Hakkı Bey İzmir'in işgali haberini telefonla Miralay Şefik Bey'e bildirmiştir.

İzmir'deki 17 nci Kolordu Tümeninden herhangi bir resmî tebliğ olmadığından, Miralay Şefik Bey İzmir'e işgal haberinin doğruluğunu onaylatmak için gönderdiği telgraf da adresine ulaşmamıştır. Derhâl Kumandanlık dairesine gelen Miralay Şefik Bey, Tümen Kurmayı Selahattin Bey'i ve diğer subayları karargâha çağırılmıştır. Ayrıca telefonla Mutasarrıf vekilini de aramıştır. Vekil beraberinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası Aydın Şubesi ileri gelenlerinden bazılarıyla kumandanlık dairesine geldi. Şefik Bey orada bulunanlara "halkın kendi iradesini kullanarak silahlı bir mukavemette bulunmaya teşvik edilmeleri" konusunda ikna etmeye çalıştı. Şefik Bey, askerin bu işe karışması neticesinde kontrol subaylarının durumu şikayetle üst makamlara bildireceklerini, bunun da görevinin son bulması demek olacağını toplantıda bulunanlara izah etmiştir.

Albay Şefik Bey makamına toplantıya çağırdığı Aydın'ın ileri gelenlerine: "sivil halkın hükûmetin emrini ve kararını tanımayarak işgale karşı durması meşru bir karar olduğundan' gerekli silahları tümen deposundan verebileceğini" ısrarla belirtti. Albay'ın silahlı bir mukavemetin oluşturulması için ısrarlarına toplantıda bulunanlardan bir kısım şiddetle taraftar görüldü, diğerleri ise muhalefetten geri durmadılar. Mutasarrıf vekili ve arkadaşları evvela bir miting yapılarak işgalin protesto edileceğini, sonra da Hürriyet ve İtilaf Kulübünde Heyet-i Umumiye'yi toplayarak silahlı mukavemet meselesini müzakere edeceklerini söyleyerek Tümen kumandanının odasından ayrıldılar.⁸³ Bir gün sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri miting için Mutasarrıf Vekili'nden resmen izin istemek üzere vekili makamında ziyaret ettiler. Daha bir gün önce miting yapılmasına razı olan Mutasarrıf Vekili Yenişehirli Fuat Bey "halkın heyecana kapılarak bazı taşkınlıklar yapması ve bu yüzden asayişin bozulması ihtimalini" ileri sürerek miting için izin vermedi. Buna rağmen miting yapıldı. İzmir'deki Maşatlık mitingine benzemese de Aydın'da kalabalık ve anlamlı bir toplantı yapılmıştır. Albay Şefik (Aker) Bey ve Doktor Mazhar Beylerin de içinde bulunduğu Aydın ve Havalisi Reddi İlhak Heyeti Milliyesi sokaklara tellallar salarak halkı İstasyon Meydanı'na çağırdı. Miting öğleden önce Kenz-ül İrfan

⁸³ Aker; c. 1, s. 112-113.

Mektebi (şimdi 7 Eylül İlköğretim Okulunun bulunduğu yer) yakınındaki Musalla denilen yerde yapıldı. Miting hazırlıkları tam olarak tamamlanamadığından az bir kalabalıkla acele olarak yapılmıştır.⁸⁴

Mitingde Sultani Mektebi Muallimlerinden Sabri Bey coşkulu bir konuşma yapmış ve halkı işgallere karşı silahlı direnişe çağırmıştır. Konuşma halk üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Hilal-i Ahmer Başkanı Hoca Esat Efendi de miting sırasında heyecanlı bir dua okumuştur.⁸⁵ Mitinge katılanlar topluca: "... vatanın her karış toprağı için bütün Türk milletinin son damlasına kadar kanını akıtmaya hazır olduğunu ve İzmir'in işgaline asla rızaları bulunmadığını..." belirtip yemin ederek ilk tepkilerini ortaya koymuşlardır.⁸⁶ Miting, İstanbul'da bulunan İtilaf devletlerinin mümessillerine protesto telgrafları çekilmesine karar verildikten sonra dağılmıştır.⁸⁷ Yıllar sonra Asaf Bey(Gökbel), Fuat Şahin (Bey) Erlaçın'e konuyu açtığında, Fuat Şahin (Erlaçin) Bey: "Hükûmetin karşı olmasına rağmen miting yapmayı başarabildik." demekle yetinmiş, aradan uzun yıllar geçtiği için mitingin ayrıntılarını hatırlayamamıştır.⁸⁸ 57 nci Tümen Komutanı Şefik (Aker) Bey de mitingin kısa sürdüğünü ve miting alanında heyecan olmadığını belirtmiştir.⁸⁹

Aydınlıların düzenlediği bu miting cereyan eden işgal karşısında sönük geçmiştir. Miralay Şefik Bey, Kuşadası'ndaki İtalyan Telsiz İstasyonu vasıtasıyla İzmir hakkında haber almaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Miting dışında bireysel ve küçük gruplar hâlinde de toplantılar yapılmış ancak bir sonuca ulaşamamıştır. Bu toplantılardan birinde 19 Mayıs akşamı Mehmet (Kavasgil) Bey'in evlerinde ihtiyat zabitlerinden Kadızade Bahri, Hâlim, Hafız, Zeki ve ismi belirlenemeyen bir zat ve Mehmet (Kavasgil) Bey'in kardeşi bir toplantı düzenlemişler, bu toplantıda bulunan herkes Yunanlara karşı silahlı direniş fikrinde kararlı olmalarına rağmen hiç kimsenin sorumluluk almak istememesinden dolayı toplantı bir karar alınmadan dağılmıştır.⁹⁰

Aydın'ın bu direniş heyecanı fazla sürmedi İzmir Valisi Kambur İzzet'in işgalin geçici olduğu yolundaki açıklamaları, Kuşadası'ndaki İtalyan İşgal Kuvvetleri Komutanının Aydın'ın asla işgal bölgesi içine alınmayacağı yolundaki garantisinin ardından İzmir'den kaçanların anlattıkları, Rumlarla işbirliği yapan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup bazı eşrafın halkı direniş fikrinden uzaklaştıran söylemleri Aydın'da bir ara oluşur gibi görülen direniş yanlılarının motivasyonunu kırmıştır.⁹¹

⁸⁴ Gökbel; s. 102-103.

⁸⁵ Miralay Arif Bey'in Hatıratı; İstanbul, 1970, s. 13.

⁸⁶ "Aydın" Yurt Ansiklopedisi; c. 2, İstanbul, 1982, s. 1007, A. Adnan Öztürk, Türkiye'de Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli, Aydın, 1999, s. 23-24.

⁸⁷ Selahattin Tansel; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. 1, İstanbul, 1991, s. 243.

⁸⁸ Gökbel; s. 82.

⁸⁹ Aker; c. 1, s. 64.

⁹⁰ Gökbel; s. 104.

⁹¹ Türkmen Parlak; s. 403.

İzmir'in işgali Aydın'da yaşayan Türkleri ne kadar üzmüşse Rumları da bir o kadar sevindirmiştir.⁹² Ancak Aydın'ın Rum halkı sevinçlerini, mutluluklarını ifade edecek aşırı davranışlardan kaçınmışlardır. Asaf Gökbel'e göre "Rumların Türk komşularını -güya- teselli ettiklerini belirttikten sonra sebep olarak da Türklerin üzüntülerine ortak olmaya çalıştıkları gibi görünse de herhangi bir saldırıya uğramaktan korktukları için böyle davrandıklarını ifade etmektedir. Aydın Rum halkının asıl amacı Yunan işgal ordusu şehre gelinceye kadar Türkleri teskin ederek oyalamaktı. Rumlar bir taraftan Türklerin bütün hareket ve faaliyetlerini yakından takip ederken, bir taraftan da neler yapmayı tasarladıklarını, nerelerde toplandıklarını, verilen kararları öğrenmeye çalışıyorlardı. Rumların kendi içlerinde kurdukları bu iyi işleyen haber alma mekanizmasına bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde Aydınlı Türkler de katkıda bulunmuşlardır.

İzmir'in işgalinin ikinci günü akşamına kadar İzmir'de olup bitenlerden Aydın'da bir haber alınamadı. Kente trenler işlemedi. Telgraf haberleşmesi de yapılamıyordu. İzmir'den hiçbir şekilde sağlıklı haber alınamaması halkı daha çok sıkımsı ve üzmüştür. Aydın Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenleri 16 Mayıs akşamı Şehir kulübünde son gelişmeleri değerlendirmek üzere bir toplantı yaptılar. Şehrin ileri gelenleri, gençler, ihtiyat subayları ve halkın önemli bir kısmının katıldığı toplantıda; İzmir'i işgal eden Yunanların işgal sahalarını genişletmeleri ve Aydın'a doğru yürümleri ihtimaline karşı bir savunma hattının kurulması ve silahla karşı konulması hususları üzerinde konuşmalar yapıldı. Toplantıda bulunan herkes vatanın düşman eline bırakılmasına karşı çıkıyor, silahlı mücadelenin meşru müdafaa olduğunu kabul ediyordu. Fakat kurulacak teşkilatın ayakta durabilmesi için gereken paranın toplanması konusunda sorunlar ve ayrılıklar çıkıyordu. İlerleyen günlerde yapılan toplantılarda zengin muteber ailelerin para vermeye yanaşmaması sonucu bir direniş teşkilatı oluşturulamamış, üstüne üstlük kent içinde direniş aleyhine yapılan olumsuz propaganda yüzünden Aydın Yunan işgaline açık hâle gelmişti.

16 Mayıs 1919 Cuma günü her gün saat 13.00'te Aydın istasyonunda bulunması gereken İzmir-Denizli posta treni İzmir'deki karışıklıklardan dolayı ancak akşamüstü hareket edebilmiş ve 16-17 Mayıs gece yarısında Aydın'a ulaşabilmişti. Halk ilk kez İzmir'in işgalinin ne kadar korkunç sonuçlar yarattığını burada duydu. Aydın halkı o günlerde işleri için İzmir'e gitmiş olan Aydınlı iki değerli tüccar olan keresteci İsmail Efendi ile Terzi Ali Haydar Bey'in İzmir'deki olaylar sırasında ölmüş olduğunu da, trenden inen yolcuların anlattıklarıyla öğrenmiş oldu.

⁹² "İstatistiklere göre Aydın kentinde 1919 yılının Mayıs ayında, 30 bin Türk ahaliye karşı ancak 5 bin kadar Rum bulunmaktaydı. Bu Rumlar yakın zamanlarda adalardan, Yunanistan'dan gelerek yerleşmişlerdi, Osmanlı Devleti'nin azınlıklara karşı uyguladığı hoşgörü politikasından faydalanarak mahallî ticareti ellerine almışlar ve mal mülk sahibi olmuşlardı. Refah içerisinde yaşamalarına rağmen Osmanlı'nın yıkılmasını, yerine Yunan idaresinin kurulmasını istiyorlardı" Asaf Gökbel; a.g.e, s. 104-105. Rumların Aydın ve çevresinde ekonomik ve sosyal alanda üstünlüğü ele geçirme süreçleri için bk. Orhan Kurmuş; Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 18-19, s. 149-158.

Yunanların İzmir'e asker çıkarması, yerli Rumlara ve çetecilere köyleri yakıp yıkmak ve tecavüzlerde bulunmak için fırsat verdi. Bu Rum çeteleri Menderesler bölgesinde, özellikle Kuşadası ve Söke taraflarında gün geçtikçe zulüm ve işkencelerini artırmaya başlamışlardı. Çirkince Köyü Rumları, jandarmaları tehdit ederek kaçmaya mecbur etmişler, demir yolu muhafız erlerinin silahlarını almışlar ve köylülerin büyük baş hayvanlarını alıp götürmeye başlamışlardı. Söke'de yerli Rumlar Yunanları karşılamaya hazırlanıyorlardı. İslam ahali de korku ve heyecan içinde Menderes'in karşı tarafındaki Koçarlı ve Bağarası'na çekilme hazırlıkları yapıyordu. Askerî ve sivil makamlar halkla beraber telaş ve endişe içindeydi. Düşman kuvvetlerinin gelmesi ihtimaline karşılık hiçbir makamdan emir ve talimat almamaları onları da şaşırtmıştı.

İngiliz kontrol subayları yapılacak muhtemel bir işgalin İtalyan işgali gibi geçici olduğunu, halkın galeyana ve endişeye kapılmasına gerek olmadığını söylüyorlardı. Yunanların işgal hareketine katılmalarının sebebinin ise İzmir'le geçmişe dayanan ilişkilerine bağlıyorlardı. İtalyanlar 16 Mayıs 1919'da Milas'ın Güllük İskeleyi'ne bir general kumandasında iki vapur asker çıkardılar. Kuşadası'ndaki garnizonlarından da 200 kişilik bir piyade kuvvetini 3 subay kumandasında Söke'ye gönderdiler. Ayrıca Selçuk İstasyonunda ileri karakollarını kurdular. İtalyanlar kendi işgalleri altında bulunan yerlere Yunanların gelemeyeceklerini göstermek suretiyle halkın bozuk olan morallerini yükseltmeye çalışıyorlardı. Ayrıca halka iyi davranarak ve yardımda bulunarak halkın itimadını kazanmaya çalışıyorlardı.

Aydın halkının bir kısmı zeybeklerden ve milislerden oluşan bir kuvvetle Aziziye (Çamlık) sırtlarında savunma yapılmasını isterken bir kısmı da Aydın'a daha yakın Ortaklar veya Germencik önlerinde savunma hattı kurulmasını uygun buluyordu. Tüm olumsuzluklara rağmen Yunan işgaline karşı Aydın halkında mukavemet ve mücadele isteği bulunuyordu. Fakat millî kuvvetlerin oluşturulması için gerekli paranın elde edilemeyeceği mücadele yanlıların ellerini bağlıyordu. Şehrin zenginleri sonunu meçhul gördükleri maksat ve teşebbüsler için para harcamaktansa, Yunanların gelmesini daha zararsız görüyorlardı. Böyle düşünen kimseler, İzmir'deki facianın sebebinin Türklerden biliyor ve Yunanların gelmesinin kaçınılmaz olduğundan–mukavemet gösterilmezse- böyle bir facia Aydın'da yaşanmayabilir diye düşünüyorlardı. Aydın'ın ileri gelenleri ve hükûmeti temsil eden yetkilileri bu düşüncelere sahip olarak, gelecek olan Yunanları sükûnetle karşılamaya karar vermiş görünüyorlardı.

İzmir'in işgalinden iki gün sonra normal şekilde trenler işlemeye başlayınca Aydın'ın zengin Rumlardan birkaçı İzmir'e gidip gelmişlerdi. Bu Rumlar İzmir'deki Yunan askerî makamlarına başvurarak: "Aydın'daki Türk ahali Rum katliamı yapacak." bahanesiyle onları Aydın'a davet etmeye başladılar. İngiliz Kontrol Subaylarına bu gibi şikâyetlerde bulunanlar

arasında ne yazık ki Mutasarrıf Vekili⁹³ ve Müftü Efendi de bulunuyordu. İtalyanların Kuşadası, Ayasuluğ (Selçuk) ve Söke'yi işgal etmeleri ve buradaki halka iyi davranmaları, Aydın'daki bazı zenginleri, İtalyan işgalinin daha iyi olacağını düşünmelerine yol açtı.⁹⁴

Yunan İşgalinin Yayılması

Ege Bölgesi'ndeki Rumlar, özellikle Aydın ve Manisa sancakları Yunanların bir an evvel harekete geçerek işgal sahalarını genişletmelerini istiyorlardı. Aydın Metropolitinin başkanlığındaki Rum zenginlerinden oluşan heyetler İzmir'e giderek işgal kumandanı Miralay Zafirios'u işgal için Aydın'a davet ediyorlardı.⁹⁵

Amiral Calthorpe, Yüksek Konsey'den Yunan işgal sınırının belirlenmesine dair bir talimat istedi (17 Mayıs 1919). Konsey işgal sınırını aynı gün belirlemiş olmasına rağmen talimat Calthorpe'nin eline ancak 28 Mayıs'ta geçmiştir. Bildirilen talimatta Yunan işgal sahası Selçuk'un güneyine inmemek şartıyla İzmir Sancağı ve Ayvalık Kazası ile sınırlandırılmıştı. Ama Aydın kenti de içinde olmak üzere bu kentin kuzeyinde ve Aydın vilayetinin herhangi bir yerinde karışıklık çıktığında müttefik filolarının İzmir'deki kıdemli subaylarından izin almak koşuluyla Yunan kuvvetleri gönderilebilecekti. Böylece Yunanlara işgali genişletmek için açık bir kapı kalmış oluyordu. Bu kararı Paris'te öğrenen Venizelos ise bir yandan İzmir'e takviye olarak 8 nci Girit Alayının gönderilmesini sağlarken, öte yandan Yunan kuvvetlerinin yayılmasını hızlandırmak için yeni emirler gönderiyordu.

Venizelos, 20 Mayıs tarihli emrinde "... Fevkalade mümessilin muvafakatı ile yerlileri de silahlandırabilirsiniz. Aydın'ı işgal etmeyi lüzumlu hissediyorsanız yapınız. Ancak daha fazla güneye inmeyiniz. Çünkü İtalyanlarla tartışma çıkarma tarafı değilim, siz de bundan kaçınınız. Denizli Sancağı'nın, şimdilik işgal mıntikasının dışında kalması lazımdır. Asayişin temini için (!) Aydın, Manisa ve Ayvalık sancaklarının işgal edilmesi gerekir..." diyordu. Venizelos'un bu emri üzerine İzmir'deki Yunan Kumandanı Zafirios, Fitzmaurice'den izin almadan yetkisiz durumdaki İngiliz Askerî Müşaviri Albay Smith'le yaptığı bir görüşmeye dayanarak Aydın'ın Manisa'nın ve Turgutlu'nun işgali için izin veriyordu.⁹⁶

Aynı gün Yunanlar, Aydın ve Manisa istikametlerine iki koldan asker gönderdi. Aydın'a doğru gelen Yunan kuvvetleri yaklaşık bir tümen kadardı ve başlarında Miralay Eskinazi bulunuyordu. İzmir-Aydın demiryolu boyunca ilerleyen Yunanlar 21 Mayıs'ta Torbalı'yı alarak Tire ve Ödemiş istikametine

⁹³ "Mutasarrıf Vekili 24 Mayıs'ta Türk ve Rum ileri gelenleriyle Aydın Metropolitini alarak Aydın'daki İngiliz subayına müracaat ediyor. İngilizlerin ellerinde bulunan Osmanlı silah ve cephanelerinden bir miktar verilerek Rumlar ve Müslümanlardan milis kuvveti kurulmasını ve asayişin bu şekilde korunmasını teklif etmiştir." Apak; s. 78.

⁹⁴ Gökbel; s. 97-116.

⁹⁵ a.g.e; s. 117.

⁹⁶ Tekeli- İlkın; s. 23-24 .

bir kol çıkardılar. 23 Mayıs'ta ise Selçuk istasyonunu işgal ettiler.⁹⁷ Selçuk'taki İtalyan müfrezesi Yunanlar gelmeden Kuşadası istikametine çekilmiş ve onlara Aydın yolunu açmışlardı.⁹⁸ Torbalı'dan Tire ve Ödemiş'e doğru ilerleyen Yunan kuvvetleri 30 Mayıs'ta Ödemiş'e girdi.⁹⁹

Miralay Şefik Bey, Yunan ilerleyişi karşısında 57 nci Tümeni ve karargâhını Yunan-İtalyan nüfuz bölgelerini birbirinden ayıran Menderes Nehri'nin güneyine yerleştirmeyi uygun görmüştü. Askerî birliklere ve sivil idareye zararı dokunmayan İtalyanların bölgesine geçen Miralay Şefik Bey Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerini kontrol altında bulundurmaya amaçlamıştır (23 Mayıs 1919).¹⁰⁰

Halkın morali bozuk durumdaydı. 22 Mayıs Perşembe günü Ramazan Paşa Camii'nde son bir toplantı daha yapıldı. Aydın esnafından bazıları hâlâ silahlı savunma yapılmasına karşıydılar. Uzun süren tartışmalardan sonra mücadele taraftarlarının teklifleri reddedilerek, mücadele edilmemesine, işgale gelen Yunan kuvvetlerine hiçbir şekilde karşı konulmayacağına dair karar alındı.¹⁰¹ Böylece Yunanlar Aydın'a olaysız bir şekilde girecekler, kargaşalık, can ve mal kaybı olmayacaktı. Bu kararın alınmasından sonra hâli vakti yerinde olanlardan özellikle mücadele aleyhtarı kimseler şehirden ayrıldılar. Mücadele aleyhtarı olup da şehir işgale uğrayınca Kuvayımilliyeci kesilenler de yok değildi. İlk zamanlarda halkın bir kısmını Kuvayımilliyeci aleyhine kışkırtan sebepler ise; dar çerçevede düşünen kimselerin yaptığı olumsuz propagandalar, sürekli savaşların yarattığı bezginlik ve yorgunluk, kötü idare yüzünden halkın hükûmete karşı beslediği güvensizlik ve hükûmetin olaylar karşısındaki acizliği olarak sıralanabilir.¹⁰² Bu olayların yaşandığı tarihlerde Yunan Kuvvetleri Aydın'ın Batısındaki Erbeyli İstasyonu Bölgesinde toplanmaya başladılar. Buradaki Kuvvetler Albay Tserulis (Çerulis) komutasında Yunan 4 ncü Alayı olup kuruluşunda dört piyade taburu, iki bataryalı dağ topçu taburu, sıhhiye ve jandarma bölüğü vardı. Buna karşılık Aydın'da 57 nci Tümenin 175 nci Alayı, 1 nci Taburu bulunuyordu. Mevcudu ise sadece 10 subay, 43 er, ve 46 hayvandan

⁹⁷ Bk. Turan Akkoyun; İstiklal Savaşında Aydın Kuva-yı Milliyesi D.E:Ü Atatürk İnkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1988, s. 8.

⁹⁸ "İtalyanların gerek Selçuk'ta gerekse Çine'de Yunanlarla sıcak çatışma yoluna gitmemesinin nedeni ülkelerinin savaş sonrasında çok önemli ekonomik sorunlarla karşı karşıya olmasındandır. Kasım 1919'da seçime gidilecek olan İtalya'da savaş karşıtı sosyalist partiler bu dönemde güçlenmiştir. Seçimler öncesinde diğer partilerde savaş göze alamadıklarından daha çok diplomatik girişimlerle çıkar sağlama yoluna gideceklerdir." alıntı için bk. Murat Sarıca-Rona Aybay; Faşizm, İzlem Yayınları, İstanbul, 1967, s. 16.

⁹⁹ Gökbel; s. 118.

¹⁰⁰ Albay Şefik Bey, Aydın Yunanlar tarafından işgal edilince karargâhını Çine'ye nakletmiştir. M. Aker; c. 2 , s. 57.

¹⁰¹ Düşmana silahla mukabele edilmemesi fikri yalnız Aydın halkına ait değil, diğer çevre illerde de görülmüştür. Mahmut Celal ve Bekir Sami Bey'lerin gittikleri yerlerde aynı tepkilerle karşılaştığına dair örnekler için Bk Asaf Gökbel, a.g.e, s. 120-121, ayrıca Rahmi Apak, a.g.e, s. 19, 56, 57, 60.

¹⁰² Asaf Gökbel; s. 119-121.

ibaretti.¹⁰³ Aydın Paris Barış Konferansının verdiği bir kararda Yunan işgal sahası dışında kalıyordu. Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Venizelos'un emrine ve 21 Mayıs 1919 da bu konuda yetkili olduğu belirsiz olan Albay Smith'le yaptığı görüşmeye dayanarak, Büyük Menderes Vadisi'nde ileri harekât başlattı. Yunan kuvvetlerinin Aydın'ı işgali bu bölgedeki asayışı sağlamak gerekçesiyle başlıyordu. 57 nci Tümenin çekilmesi ile kent tamamen savunmasız kalmıştı. Bu nedenle İzmir' deki olaylara atıfta bulunularak Aydın'da da kan dökülmemesi için, 26 Mayıs günü Yunan kuvvetlerinin Aydın'ı işgalinden bir gün önce bir heyet Aydın'ın 10 km batısındaki Germencik'e giderek Yunan kuvvetlerini Aydın'a davet etmişlerdir.¹⁰⁴ Bu sırada Aydın'daki eğilim bu bakımdan Manisa'dakine benziyordu. Ama oluşturulmasında rol alan ögeler değişti. Burada Manisa'daki gibi teslimiyetin öncülüğünü yapan bir mutasarrıf yoktu. Mutasarrıf Fevzi Bey mütarekeden sonra izinli gidip dönmemişti. Mutasarrıflık boştu. Buna karşılık Batı Anadolu kentlerinde direnişe genellikle öncülük etmiş İttihatçı belediye reisi ve Müftünün, Aydın'daki konumu farklıydı. Müftü kolayca etki altında kalan bir kişiydi.¹⁰⁵ İttihatçıların Belediye Reisi İzzet Bey reislikten çekilmişti, yerine reis olan Çakmarlı Büyük Emin Bey ise teslimiyetçi bir tutum içindeydi. Direniş yanlılarının hevesi ise biraz önce belirttiğimiz 22 Mayıs tarihli toplantıda neredeyse tamamen kırıldı.¹⁰⁶

27 Mayıs günü şehirde dükkân ve mağazalar kapanmıştı. 57 nci Tümen Komutanı, çekildiği Büyük Menderes Köprüsü başında mutasarrıfı telefonla arayarak, Yunanların işgali sırasında bir olay çıkarsa kenti topçu ateşine tutacağını bildirmiştir. Mutasarrıf, bu ihtarı Rum Metropoliti ve İngiliz temsilcisi aracılığıyla Yunan komutanına iletmiştir.¹⁰⁷ Rumlar işgal kumandanlığından aldıkları kati emir gereğince mahallelerinden çıkmamaktadırlar. İdare de saat 14.00'ten sonra Aydın'da sokağa çıkmayı yasaklamıştır. İstasyonda Metropolitin reisliği altında Türklerden ve Rumlardan meydana gelen bir karşılama heyeti bekliyordu. Gelen trenden Yunan işgal kuvvetleri çıkmamış ve Yunanlar karşılama heyetinin Karapınar'a (İncirliova) gelerek orada halk namına: "Hoş geldiniz." demelerini istemişlerdir. Bunun üzerine karşılama heyeti Karapınar'a gitmiştir.¹⁰⁸ Bu gelişmelerin ardından İşgal kuvvetleri 27 Mayıs'ta akşama doğru üç koldan şehre girmişler, bir olay çıkmadan kenti ele geçirmişlerdir.

¹⁰³ Batı Cephesi, c. 2, I. Kısım, s. 188.

¹⁰⁴ Ömer Sami Coşar; İstiklal Harbi Gazetesi 28 Mayıs 1919, "Aydın'ın işgali esnasında olay çıkmamıştır. Öğrendiğimize göre , işgalden bir gün önce Aydın'ın Rum Teohari Yorgiyadi başkanlığında bir heyet Aydın'ın 10 km batısında Karapınar'a giderek Yunan kuvvetlerinin önüne çıkmış ve şehri teslimine geldiklerini bildirmiştir. Heyette dört Türk'ün de bulunması üzüntü yaratmıştır. Aydın halkının böyle bir heyetin gideceğinden ve hele Türk eşrafından dört kişinin de bulunacağından hiç haberi olmamıştır. Heyette bulunan diğer Rumlar Mihail Barutçu, Hacı Apostol, Manisalı Stelyo, Manisalı Bropulo'dur. Aker aynı satırların Yunanistan'da yayımlanan bir eserde de mevcut olduğunu yazmaktadır. M. Şefik Aker, c. 2, s. 14-15, Sıtkı Aydinel, s. 98.

¹⁰⁵ Gökbel; s. 117.

¹⁰⁶ Tekeli- İlkin; s. 103.

¹⁰⁷ Aker; c. 2, s. 13-14.

¹⁰⁸ Gökbel; s. 130.

Sonuç

Türk Kurtuluş Savaşı birçok özelliği ile tarihsel değer taşımaktadır. Bu savaş dünyada ilk kez silahları elinden alınmış, orduları dağıtılmış, ülke toprakları işgal edilmiş ve her şeyden önemlisi insan kaynaklarını büyük ölçüde yitirmiş yoksul bir ulusun bağımsızlık savaşıdır. Bu savaşta özellikle Yunan işgal bölgesi içerisinde yer alan Aydın vilayeti içerisinde olup bitenler ayrı bir önem taşımaktadır. Aydın vilayeti merkezi İzmir'in 15 Mayıs 1919'da uğradığı haksız işgal Türklerin vicdanlarında onulmaz yaralar açmıştır. İşgal etkileri, İzmir'in hemen arka planında yer alan Aydın'da da büyük yankılar yaratmıştır. Bölgenin, Yunanistan'ın bir parçası hâline getirilmesi için inanılmaz bir çaba gösterildiği mütareke döneminde Aydın halkı da kendi geleceğini koruma adına birtakım faaliyetlerin içerisinde yer almıştır. Merkezi hükûmetten yeterli destek görmeyen, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları ve eşrafın baskısı ile Yunan işgaline karşı koyma direnişi kırılan Aydın halkı; hukukunu sivil temelli direniş güçleriyle korumaya çalışmıştır.